

LAPIN YLIOPISTO
UNIVERSITY OF LAPLAND

Institutionaalinen raja lapsiperhepalveluiden ja lastensuojelun välillä
– asiakkuuksien siirron perusteet ja päätöksenteon haasteet

Riina Anetjärvi-Karvonen, Y2201820

Pro gradu -tutkielma

Sosiaalityö

Lapin yliopisto

2024

Lapin yliopisto

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Institutionaalinen raja lapsiperhepalveluiden ja lastensuojelun välillä

– asiakkuuden siirron perusteet ja päätöksenteon haasteet

Riina Anetjärvi-Karvonen

Sosiaalityö

Pro gradu -tutkielma, 59 sivua

2024

Tiivistelmä

Tässä kvalitatiivisessa pro gradu -tutkimuksessa tarkasteltiin sitä, millä perustein palvelutarpeen arviointia tekevät työntekijät siirtävät lapsen asiakkuuden lapsiperheiden palveluihin, ja millä perustein asiakkuus puolestaan siirtyy lastensuojeluun. Tutkimus toteutettiin valmista haastatteluaineistoa hyödyntäen, ja lopullisessa tutkimukseen valikoituneessa fokusryhmähaastattelun menetelmin kerätyssä aineistossa oli mukana yhteensä 55 palvelutarpeen arviointia tekevää työntekijää valtakunnallisesti. Tutkimuksen analyysi tehtiin sisällönanalyysin avulla.

Tutkimustuloksista kävi ilmi, että palvelutarpeen arviointia tekevät työntekijät kokevat asiakkuuden siirron perus- ja erityispalveluiden välillä haasteellisenä. Aineiston analyysin myötä lopullinen aineisto ja tutkimuksen runko koostuivat kolmesta pääluokasta, joita olivat lapseen liittyvien tekijöiden vaikutus, vanhempaan liittyvien tekijöiden vaikutus sekä haasteet asiakkuuksien siirrossa. Asiaa tarkasteltiin laajasti niin yhteiskunnallisesta, organisaatiotason, työntekijän kuin asiakkaan näkökulmasta.

Arviointia tarkasteltiin teoreettisen viitekehyksen avulla, jossa keskeisessä roolissa oli Tarja Pösön luoma institutionaalisen rajan käsite. Lisäksi aihetta tarkasteltiin muun muassa harkintavallan, katutason byrokratian ja vertikaalisen asiantuntijuuden näkökulmasta. Tutkimus tuo esiin keskeisiä piirteitä palvelutarpeen arvioinnin prosessista, arviointiin vaikuttavia tekijöitä sekä arvioinnin haaste- ja kehittämiskohteita.

Avainsanat: palvelutarpeen arviointi, lastensuojelu, lapsiperheiden palvelut, institutionaalinen raja

Sisällys

1 Johdanto	1
2 Lapsiperheille tarjottavat sosiaalipalvelut Suomessa	2
2.1 Suomalainen sosiaalityö ja sitä määrittävät tekijät.....	2
2.2. Palvelutarpeen arviointi.....	7
2.3. Ennaltaehkäisevät peruspalvelut sosiaalihuollossa.....	12
2.4 Lastensuojelu sosiaalihuollon erityispalveluna	14
3 Tutkimuksen teoreettinen viitekehys	16
3.1 Institutionaalinen raja lastensuojelun ja lapsiperheiden palveluiden välillä	16
3.2 Katutason byrokratia, portinvartijuus ja vertikaalinen asiantuntijuus päätöksenteon taustalla	19
4 Tutkimuksen toteuttaminen	24
4.1 Tutkimuksen tavoite ja tehtävä.....	24
4.2 Tutkimusaineiston kuvaus	25
4.3 Tutkimusmenetelmänä fokusryhmähaastattelu.....	28
4.4 Analyysimenetelmänä sisällönanalyysi	31
4.5 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus	36
5 Perusteet asiakkuuden siirrolle lapsiperheiden palveluihin palvelutarpeen arvioinnin päätteeksi.....	38
5.1 Perheen yhteistyö sosiaaliviranomaisten kanssa	38
5.2 Lapsen ja vanhempaan liittyvien tekijöiden vaikutus arvioitaessa asiakkaan siirtoa lapsiperhepalveluihin	41
6 Perusteet asiakkuuden siirrolle lastensuojeluun palvelutarpeen arvioinnin päätteeksi	43
6.1 Perheen yhteistyö sosiaaliviranomaisten kanssa	43
6.2 Lapsen liittyvien tekijöiden vaikutus arvioitaessa asiakkaan siirtoa lastensuojeluun ..	45
6.3 Vanhempaan liittyvien tekijöiden vaikutus arvioitaessa asiakkaan siirtoa lastensuojeluun	47
7 Haasteet arvioinnin tekemisessä sekä asiakkuuden siirrossa palveluihin	49
8 Johtopäätökset ja pohdinta	56
Lähteet.....	60

Taulukkoluetelo

Taulukko 1. Haastatellut ammattilaiset lukumäärittäin	27
Taulukko 2. Vastaajista käytetyt tunnukset luokiteltuina haastatteluittain	31
Taulukko 3. Esimerkki aineiston klusteroinnista ja redusoinnista	34
Taulukko 4. Esimerkki aineiston abstrahoinnista	35

1 Johdanto

Tarkastelen pro gradu -tutkimuksessani lapsiperheiden palvelutarpeen arviointeja tekevien työntekijöiden näkemyksiä siitä, millä perustein asiakkuus siirtyy palvelutarpeen arvioinnista joko lapsiperheiden palveluihin tai lastensuojeluun. Tutkimuksessani pysähdyn siis tarkastelemaan palveluiden välistä rajapintaa ja siellä tehtävää arviointia sekä sitä, mitkä ovat arviointia tekevien työntekijöiden perusteita heidän siirtäessään asiakkuuksia palveluihin. Tätä rajaa kutsutaan *institutionaaliseksi rajaksi*, jonka käsitteen Tampereen yliopiston sosiaalityön professori Tarja Pösö on kehittänyt. Institutionaalisen rajan käsite on keskeinen tutkimukseni kannalta ja kohdistuu juuri siihen alueeseen, johon tässä tutkimuksessani olen halunnut keskittyä.

Institutionaalisen rajan avulla tehdään valikointia niin asiakkuuteen kuin asiakkuuden aikana. Tämä raja asettuu siihen rajalle, joissa erilaiset institutionaaliset tehtävät ja asemat muuttuvat, kun valintoja ja päätöksiä tehdään. Institutionaalista rajaa on usein tarkasteltu tutkimalla nimenomaisesti sosiaalityöntekijän päätöksentekoa, sillä sosiaalityöntekijän nähdään olevan kannanottoineen keskeinen toimija institutionaalista rajaa tarkasteltaessa. (Pösö, 2010, 325.) Työssäni tarkastelen institutionaalista rajaa ja arviointia sellaisena tekijänä, joka saa vaikutteensa niin yksityisestä yksilöstä kuin julkisesta palvelujärjestelmästä ja sen toimivuudesta. Tämän vuoksi näen tarpeelliseksi avata työssäni yleisellä tasolla sitä, mitä lapsiperheiden palvelut ja lastensuojelu tarkoittavat ja mistä ne juontavat juurensa. Myös lainsäädännöllä ja tarkemmin katsottuna erityisesti vuoden 2014 sosiaalihuoltolain muutoksella on ollut ja on edelleen suuri merkitys nykypäivän palvelutarpeen arvioinneissa. Sen vuoksi olen päätenyt avaamaan myös näitä tekijöitä institutionaaliseen rajaan ja palvelutarpeen arviointiin liittyen tutkielmani alkuvaiheessa. Teorian ja taustan avaamisen myötä siirryn tarkastelemaan käyttämästäni haastatteluaineistosta saamiani tuloksia ja johtopäätöksiä.

Olen opintojeni aikana työskennellyt viransijaisuudessa ensin palvelutarpeen arviointiyksikössä ja myöhemmin lastensuojelussa. Kiinnostukseni tutkimukseni aiheeseen on syntynyt jo alkuarviointiyksikössä työskenneltyäni, kun havaitsin sen, miten monimutkaista arvioinnin tekeminen ja oikeaan lopputulokseen pääseminen tuntui välillä olevan. Vaikka asiakkaiden tilanteissa toistuivat osin samat teemat ja samankaltaiset tilanteet, oli kuitenkin jokainen lapsi ja perhe kohdattava yksilöllisesti ja arvioitava sitä, minkälaisen tekijöiden summa perheen kokonaistilanne kyseisessä hetkessä on. Vaikka monien asiakkaiden tilanteet tietyllä tapaa

samankaltaisissa tapauksissa noudattivatkin ”samaa kaavaa”, oli palvelutarpeen arviointi ja sopivimman lopputuloksen arviointi toisinaan kuitenkin hyvinkin haasteellista. Tämän vuoksi näen, että syvällisempi perehtyminen siihen, millä perustein asiakkuudet siirtyvät palveluiden välillä, on tervetullutta. Tämä haastavuus tuli esiin vahvana myös haastatteluaineistossani, ja haastateltavat toivat esiin paljon samoja pohdintoja ja kysymyksiä, joita myös itse palvelutarpeen arviointitilaisissa työskennellessäni mielessäni pyörittelin.

Olen tässä tutkimuksessani pyrkinyt kuvaamaan työskentelyäni jokaisessa vaiheessa mahdollisimman selkeästi. Olen havainnollistanut palvelutarpeen arvioinnin polkua kuvallisen kaavion avulla sivulla 11, mikä voi auttaa aiheesta tietämätöntä lukijaa hahmottamaan selkeämmin sen, mistä arvioinnissa ja asiakkuuden siirtymisissä palveluihin on kyse. Lisäksi olen avannut aineistoni analysointia mahdollisimman selkein taulukoin (kts. luettelo taulukoista), jotta tutkimustyöskentelyäni olisi tekstiäni lukiessa mahdollisimman selkeää seurata läpi työskentelyn. Lopussa olen keskittynyt vielä pohtimaan sitä, millä tavoin aiheeni voisi mahdollisesti käsitellä lisää jatkossa. Olen myös avannut lopussa kohtaamiani haasteita tämän pro gradu -työskentelyni aikana.

2 Lapsiperheille tarjottavat sosiaalipalvelut Suomessa

2.1 Suomalainen sosiaalityö ja sitä määrittävät tekijät

Nykypäivän sosiaalityö voidaan nähdä sellaisena käytännön sosiaalipolitiikkana, jossa sosiaalityöntekijän asiantuntemusta määritetään osaltaan sosiaaliturvan ehtojen ymmärtämisen kautta. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on olla tietoinen niistä ehdoista, joilla tiettyjä sosiaalihuollon palveluita tai etuuksia on mahdollista saada. Sosiaalityöntekijän työnkuva ja asiantuntijuus näyttäytyy sitä kautta, että hän arvioi sitä, minkä tasoiseen apuun kullakin sosiaalihuollon asiakkaalla on oikeus. Sosiaalityöntekijän työ nähdään nykypäivänä toimenpidekeskeisenä työnä, jossa sosiaalityöntekijän työtä ohjaavat asetukset ja lait. Kun menneenä aikana sosiaalityöntekijöiden tehtävänä oli selvittää, onko köyhä *kelvollinen* avustettavaksi, selvittää nykypäivän sosiaalityöntekijä sitä, ovatko asiakkaat *oikeutettuja* etuuksiin ja palveluihin, kuten toimeentulotukeen (Toikko 2005, 223–225). Sosiaalihuoltoon kuuluvilla lapsiperheiden ja lastensuojelun palveluilla pidetään yllä ja tuetaan lasten, nuorten ja perheiden toimintakykyä ja hyvinvointia sosiaalisella ja taloudellisella tasolla. Tämän sosiaalihuollon auttamisjärjestelmän perustan

luovat sosiaalista oikeudenmukaisuutta, turvallisuutta ja hyvinvointia edistämään pyrkivät lait (Kiili, Jaakola, Anis, Lamponen & Stenvall 2024, 6).

Valtakunnallisen sosiaalityön yliopistoverkoston Sosnetin edustajat ovat laatineet sosiaali- ja terveysministeriön käyttöön määrittelyn sosiaalityöstä keväällä 2003. Lopputuloksena Sosnet vahvisti yhteiseksi sosiaalityön määritelmäksi seuraavan:

”Sosiaalityöllä tarkoitetaan sosiaalityöntekijän yliopistokoulutuksen saaneen ammattihenkilön toimintaa, joka perustuu tieteellisesti tutkittuun tietoon, ammatillistieteelliseen osaamiseen ja sosiaalityön eettisiin periaatteisiin. Sosiaalityöllä vahvistetaan hyvinvointia edistäviä olosuhteita, yhteisöjen toimivuutta sekä yksilöiden toimintakykyisyyttä. Työ on yksilöiden, perheiden, ryhmien ja yhteisöjen sosiaalisten ongelmien tilannearviointiin ja ratkaisuprosesseihin perustuvaa kokonaisvaltaista muutostyötä, joka tukee ihmisten selviytymistä.” (Sosnet 2003.)

Sosiaalihuoltolain (1301/2014) 15 §:n mukaan sosiaalityö määritellään seuraavasti:

”Sosiaalityöllä tarkoitetaan asiakas- ja asiantuntijatyötä, jossa rakennetaan yksilön, perheen tai yhteisön tarpeita vastaava sosiaalisen tuen ja palvelujen kokonaisuus, sovitetaan se yhteen muiden toimijoiden tarjoaman tuen kanssa sekä ohjataan ja seurataan sen toteutumista ja vaikuttavuutta. Sosiaalityö on luonteeltaan muutosta tukevaa työtä, jonka tavoitteena on yhdessä yksilöiden, perheiden ja yhteisöjen kanssa lieventää elämäntilanteen vaikeuksia, vahvistaa yksilöiden ja perheiden omia toimintaedellytyksiä ja osallisuutta sekä edistää yhteisöjen sosiaalista eheyttä.”

Sosiaalityötä kuvataan kansainvälisestikin tunnustettuna ammattina, jolla on tietyt ydinpiirteet riippumatta siitä, minkälaiset sen alkuperäiset lähtökohdat, ympäröivän yhteiskunnan vauraus, sosiaalipolitiikka tai yhteiskuntajärjestelmä on. Vaikka ammatti on kehittynyt eri tavoin riippuen yhteiskunnasta, ammatin kehitystä tarkasteltaessa päämäärät ovat kuitenkin samankaltaiset. Sosiaalityön professionaalisuuden merkitys näkyy erityisesti asiakkaiden vaikeissa elämäntilanteissa sekä sosiaalisten ongelmien kontekstissa tehtävässä työssä, jonkalaisena perheiden kanssa tehtävä työ voidaan määrittää. (Kananoja 2017, 25.) Sosiaalityön on myös määritetty sellaiseksi ammatiksi, jolla on yhteiskunnan mandaatti suorittaa tiettyjä tehtäviä sekä valta kategorisoida asiakkaita ja heidän ongelmiaan (Östberg, 2010). Mielestäni tämä Östbergin

näkemyks oli erityisen mielenkiintoinen graduni aiheen näkökulmasta, sillä tämä määritelmä ottaa jo sosiaalityötä ammattina määriteltäessä huomioon vallan aspektin, jota sosiaalityöntekijä työssään käyttää. Ammatin auktoriteetti perustuu osin byrokraattiseen auktoriteettiin, joka sosiaaliviranomaisille annetaan sääntöjen ja lakien kautta sekä osin myös asiantuntijavaltaan, joka perustuu teoreettiseen tietoon (Östberg, 2010). Sosiaalityöntekijällä on usein oman organisaationsa tehtävään liittyen sellaista erityistä, vertikaalista asiantuntijuutta ja tietämystä, jolla sosiaalityöntekijä on syventänyt tietämystään aiheeseen liittyen (Metteri 2012, 39).

Hyvin toimivan sosiaalihuollon sekä siihen liitettävissä olevan palvelujärjestelmän voidaan nähdä olevan kiinteä osa ihmisten perusoikeuksien ja hyvinvoinnin toteuttamista yhteiskunnassa (Araneva 2016, 37). Jotta kansalaisten hyvinvointi voi toteutua, edellyttää se julkisen vallan käyttöä sosiaali- ja terveysturvan toimeenpanossa (Rajavaara 2014, 136). Suomen perustuslain 19 § turvaa jokaiselle oikeuden välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon, ja asettaa julkiselle vallalle riittävien sosiaali- ja terveyspalveluiden järjestämiseen. Säännös velvoittaa lisäksi julkista valtaa edistämään väestön terveyttä ja jokaisen oikeutta asumiseen sekä tukemaan perheen ja muiden lapsen huolenpidosta vastaavien mahdollisuuksia turvata lapsen hyvinvointi ja yksilöllinen kasvu. (Araneva 2016, 37.)

Myös yksi keskeisimpiä sosiaalityötä määrittäviä tekijöitä on sosiaalilainsäädäntö. Lainsäädännön lisäksi sosiaalityötä säätelevät myös useat muut säännökset ja ohjeet, joita ovat esimerkiksi erilaiset kansainväliset sopimukset (muun muassa YK:n lasten oikeuksien sopimus), suomalainen lainsäädäntö (muun muassa lastensuojelulaki 417/2007, perustuslaki 731/1999, sosiaalihuoltolaki 1301/2014 ja hallintolaki 434/2003) sekä erilaiset eettiset ammattikunnan ohjeet. Uudistettu sosiaalihuoltolaki (1301/2014) tuli voimaan 1.4.2015. (Araneva 2016, 37.) Sosiaalihuoltolakiin vuonna 2014 tehdyn uudistuksen myötä tässä tutkielmassani käsiteltävät lastensuojelu ja lapsiperheiden palvelut perus- ja erityistason palveluina kokivat muutoksen, ja näen sosiaalihuoltolain muutoksella olleen erityisen suuri vaikutus lasten ja perheiden sosiaalityön tuottamiseen ja sen kehittymiseen. Sen vuoksi näen ennen palvelutarpeen arvioinnin sekä lapsiperheiden palveluiden ja lastensuojelun instituutioiden kuvauksia tarpeelliseksi avata ja tarkentaa tätä vuoden 2014 sosiaalihuoltolain muutosta ja sen vaikutuksia lapsille ja perheille tarjottavaan sosiaalihuoltoon.

1990-luvun lamakausi ja sen seurauksena tehty julkiseen sektoriin kohdistuneet leikkaukset ovat olleet keskeisessä osassa vaikuttamassa siihen, että suomalaisen sosiaalihuollon kriisi on

jatkunut jo pidemmän aikaa. Puheissa sosiaalihuoltoon ja palvelujärjestelmään liittyen ovat olleet henkilökunnan resurssipula sekä kansalaisten ongelmien vaikeutuminen. Laman päätyttyä sosiaalihuollon henkilöstön määrä kääntyi laskuun, ja viimeisten muutaman vuosikymmenen ajan sosiaalialan keskusteluita ovat hallinneet puhe sosiaalisten ongelmien syvenemisestä, sosiaalialan henkilökunnan vähydestä ja resurssien puutteesta. Sosiaali- ja terveysministeriö asetti työryhmän vuonna 2009 valmistelemaan sosiaalihuollon lainsäädännön uudistamista. Aiempaa, vuonna 1982 säädettyä sosiaalihuoltolakia kritisoiitiin kyseisen työryhmän laatimassa raportissa viranomaiskeskeisyydestä ja järjestelmälähtöisyydestä. Uusina näkökulmina sosiaalihuoltolain muutosta koskien nostettiin raportissa esiin asiakaslähtöisyyden parantaminen sekä hyvinvoinnin edistäminen. (Kröger 2014, 37–39.)

Sosiaalihuoltoon sisältyvät terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen sekä yleis- ja erityislakien mukaiset sosiaalihuollon palvelut ja tehtävät, jotka perustuvat edellä mainitun mukaisesti erillisiin säädöksiin. Esimerkiksi lastensuojelu palvelutehtävänä muodostaa kokonaisuuden, joka perustuu lastensuojelulakiin. Sosiaalihuollon palvelutehtäväksi luokiteltuna lastensuojelulla tarkoitetaan lapsi- ja perhekohtaista lastensuojelua, jonka toteuttamiskeinoista säädetään lain 3 §:ssä. Vastaavasti sosiaalihuoltolain mukaiset palvelut osoittavat sisällön, joka koskee perustason sosiaalihuollon palvelutehtävää. Sosiaalihuollon kokonaisuus on jaettu perus- ja erityispalveluihin, ja sosiaalihuollon asiakkaille annettavat sosiaalipalvelut toteutetaan palvelutehtävinä. Käytännön tasolla tarkasteltuna tämä tarkoittaa sitä, että määräyksen mukaan palvelutehtävät sisältyvät joko sosiaalihuollon peruspalveluihin tai sosiaalihuollon erityispalveluihin. (Araneva 2016, 38.)

Uuden sosiaalihuoltolain (1301/2014) valmistelu perustui pääsääntöisesti kahden työryhmän tekemään valmistelutyöhön (Lähteinen & Hämeen-Anttila 2017, 62). Uuden sosiaalihuoltolain tarkoituksena oli vahvistaa peruspalveluita ja sitä kautta tuoda vähennystä korjaavien toimenpiteiden tarpeeseen. Tavoitteena uudelle sosiaalihuoltolaille oli madaltaa tuen hakemisen kynnystä niin, että sosiaalipalveluita järjestetään muiden peruspalveluiden yhteydessä. (esim. Sosiaalihuoltolain soveltamisopas 2024.) Sosiaalihuoltolakityöryhmän keväällä 2010 julkistamassa väliraportissa esitettiin sosiaalihuollon toteuttamisessa noudatettavat periaatteet, joilla oli suuri vaikutus siihen, minkälaiseksi uusi lainsäädäntö muotoutui. Nämä periaatteet olivat julkisen vastuun periaate, yhdenvertaisuuden periaate, normaaliuden periaate, kokonaisvaltaisuuden periaate, universaalisuuden periaate, valinnanvapauden periaate, ihmisläheisyyden ja osallisuuden turvaamisen periaate, avoimuuden ja luottamuksellisuuden periaate, sosiaalisen

vastuun periaate sekä ennaltaehkäisyyn periaate. (Lähteinen & Hämeen-Anttila 2017, 62.) Sosiaalihuoltolain tarkoituksena on vahvistaa sosiaalihuollon asiakkaiden yhdenvertaisuutta ja asiakaskeskeisyyttä asiakasprosessia yhtenäistämällä sekä vahvistamalla asiakkaan vaikuttamis- ja osallistumismahdollisuutta häntä koskevassa asiassa (Araneva 2016, 39).

Lastensuojelun selvitysryhmän ehdotus uuteen sosiaalihuoltolakiin liittyen oli, että uudella lailla voitaisiin vahvistaa yleisten, ehkäisevien perhepalveluiden osuutta. Ajatuksena taustalla oli peruspalveluiden vahvistaminen ja sen seurauksena korjaavien toimenpiteiden tarpeen vähentäminen. Taustalla oli näkemys siitä, että lapsiperheiden palveluiden osalta valtaosa palveluista oli aiemmin järjestetty lastensuojelun kautta, mutta uuden sosiaalihuoltolain tarkoituksena oli siirtää lastensuojelu entistä selkeämmin erityisosaamista vaativaksi erityispalveluksi. (Lähteinen & Hämeen-Anttila 2017, 63.) Lain tavoitetta siirtää painopistettä korjaavasta tuesta ehkäisevään tukeen on edistetty myös siten, että muiden hallinnonalojen ohjausvelvoitetta on selkeytetty. Hallintolain 8 § sisältää säännöksen koskien viranomaisen opastamis- ja neuvontavelvollisuutta. Käytännössä tällä tarkoitetaan sitä, että opastamisvelvollisuus pitäisi sisällään asiakkaan ohjaamisen toimivaltaiseen viranomaiseen, vaikka se ulottuisi toiselle hallinnonalalle tai jopa kokonaan hallinnon ulkopuolelle. Sosiaalihuoltolain soveltamisoppaan mukaan myös asiakkuuden alussa tehtävällä laaja-alaisella palvelutarpeen arvioinnilla tähdätään sosiaalihuollon palveluiden siirtämiseen varhaista tukea kohti (Sosiaalihuoltolain soveltamisopas 2024, 147).

Sosiaalihuoltolaissa määritellään, että yleiset sosiaalipalvelut tulee tuottaa niin, että ne ovat soveltuvia kaikille asiakkaille, ja että asiakkaan on mahdollista hakeutua niihin myös oma-aloitteisesti riittävän varhaisessa vaiheessa. Tuen ja avun tarpeessa oleva henkilö on kuitenkin tarvittaessa viipymättä ohjattava erityispalveluiden piiriin. Lastensuojelun ehkäisevien palveluiden osalta uuden sosiaalihuoltolain myötä lastensuojelulaissa aiemmin säädetyt ehkäisevää lastensuojelutyötä koskevat säännökset siirrettiin sosiaalihuoltolain 2 lukuun, sillä ehkäisevä lastensuojelutyö on erityispalveluiden sijaan tarkoitettu toteutettavaksi perustason palveluissa. Aiemmin lastensuojelulain 36 §:ssä säädetyistä avohuollon tukitoimenpiteistä osa, kuten esimerkiksi perhetyö ja tukihenkilötoiminta, siirrettiin osaksi sosiaalihuoltolain 14 §:n mukaisia sosiaalipalveluita niin, ettei niiden järjestäminen enää uuden sosiaalihuoltolain myötä edellyttänyt automaattisesti lastensuojelun asiakkuutta. (Araneva 2016, 44–45.)

Uuden sosiaalihuoltolain ajatuksena oli, että sosiaalihuollon toiminnan toivottiin painottuvan ongelmien ennaltaehkäisyyn niiden korjaamisen sijaan. Taustalla oli uusi ydinajatus ja

toimintamalli, jonka mukaisesti asiakkaan ja hänen perheensä kokonaistilanne kartoitetaan aiempaa laajemmin jo heti asiakkuuden alussa, ja asiakkaalle nimetään myös oma työntekijä. Erityistä huomiota nähtiin tärkeäksi kiinnittää niihin haavoittuvassa asemassa oleviin asiakkaisiin, jotka ovat vaarassa ikään kuin pudota eri palvelujärjestelmien väliin. (Lähteinen & Hämeen-Anttila 2017, 63.) Sosiaalihuoltolain muutoksen myötä ennaltaehkäisevät lastensuojelun säännökset siirtyivät sosiaalihuoltolakiin, ja sitä myötä palvelutarpeen arvioinnista muodostui tärkeä rajan määrittäjä asiakkuuteen ottamisessa ja palveluiden tarjoamisessa (Jaakola, Pösö & Repo 2024a, 148).

2.2. Palvelutarpeen arviointi

Sosiaalityön kirjallisuudesta ei suoraan ole löydettävissä selkeää, yksiselitteistä määritelmää ja käsitettä sosiaalityön tai lastensuojelun asiakasarvioinnille, vaikka arvioinnin työvaiheena ja menetelmänä voidaanakin katsoa luovan vahvan perustan sosiaalityölle toimintana. Lapsen tilanteen arviointia määrittävät vallitseva yhteiskuntapolitiikka ja lainsäädäntö. (Jaakola 2020, 34.) Sosiaalihuoltolain (1301/2014) 35 §:ssä säädetään, että mikäli terveydenhuollon ammattihenkilö, sosiaalikirjuri tai sosiaalitoimen, opetustoimen, liikuntatoimen, lasten päivähoidon, pelastuslaitoksen, hätäkeskuslaitoksen, Tullin, poliisin, Rikosseuraamuslaitoksen, työ- ja elinkeinoviranomaisen, Kansaneläkelaitoksen tai ulosottoviranomaisen palveluksessa oleva on tehtävässään saanut tietää henkilöstä, jonka sosiaalihuollon tarve on ilmeinen, hänen on ohjattava henkilö hakemaan sosiaalipalveluja tai henkilön antaessa suostumuksensa otettava yhteyttä kunnallisesta sosiaalihuollosta vastaavaan viranomaiseen, jotta tuen tarve arvioitaisiin.

Kun on kyse lapsista ja nuorista, heitä koskeva palvelun tarve tulee usein sosiaalihuollon tietoon lastensuojeluilmoituksen kautta. Lastensuojelulain (417/2007) 25 §:ssä säädetään, että kaikki terveydenhuollon ammattihenkilöt sekä itsenäisenä ammatinharjoittajana tai toimeksiantosuhteessa sosiaali- ja terveydenhuollossa, päivähoidossa, opetustoimessa, nuorisotoimessa, poliisitoimessa, Rikosseuraamuslaitoksella, palo- ja pelastustoimessa, seurakunnassa tai muussa uskonnollisessa yhdyskunnassa, hätäkeskustoimintaa harjoittavassa yksikössä, Tullissa, vastaanottokeskuksessa, Kansaneläkelaitoksessa, ulosottoviranomaisessa tai rajavartiolaitoksessa toimivat ovat salassapitosäännösten estämättä velvollisia viipymättä ilmoittamaan hyvinvointialueelle, mikäli he ovat tehtävässään saaneet tietää lapsesta, jonka hoidon ja huolenpidon tarve,

kehitystä vaarantavat olosuhteet tai oma käyttäytyminen edellyttää mahdollista lastensuojelun tarpeen selvittämistä. Sosiaalihuoltolain (1301/2014) 35 §:ssä säädetään lisäksi, että mikäli suostumusta yhteydenottoon sosiaalihuollosta vastaavaan viranomaiseen ei saada, ja henkilö on ilmeisen kykenemätön vastaamaan omasta huolenpidostaan, terveydestään tai turvallisuudestaan, tai lapsen etu sitä välttämättä vaatii, 1 momentissa tarkoitettujen henkilöiden on tehtävä ilmoitus sosiaalihuollon tarpeesta salassapitosäännösten estämättä viipymättä.

Tilanteessa, jossa kunnallisen sosiaalihuollon palveluksessa oleva on tehtävässään saanut tietää sosiaalihuollon tarpeessa olevasta henkilöstä, hänen on huolehdittava, että kiireellisen avun tarve arvioidaan välittömästi (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014 36 §). Sosiaalihuoltolain soveltamisoppaassa ohjeistetaan, että sosiaalisen tuen tarve täytyy selvittää viipymättä niin, ettei henkilön oikeus välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon vaarannu. Tässä sosiaalihuollon toimilla on keskeinen asema, kun toteutetaan perustuslain 19 §:n 1 momentissa turvattua jokaisen oikeutta välttämättömään toimeentuloon ja huolenpitoon. (Sosiaalihuoltolain soveltamisopas 2024, 11.)

Kiireellisen sosiaalipalvelun tarpeessa olevalla henkilöllä voidaan lapsi- ja nuorinäkökulmasta tarkoittaa esimerkiksi nuorta ongelmiseen, asianmukaista hoivaa vaille jäänyttä lasta, lähi-suhde- ja perheväkivaltaa kokenutta henkilöä tai päihteiden käytön vuoksi nopeasti apua tarvitsevilla henkilöllä (Sosiaalihuoltolain soveltamisopas 2024, 146). Kiireellisen avun tarpeen arviointi edellyttää siihen soveltuvaa koulutusta ja tehtävän kannalta tarkoituksenmukaista asiantuntemusta, jota kaikissa tilanteissa ensimmäiseksi tiedon saaneella työntekijällä ei aina välttämättä ole. Näissä tilanteissa tämä säännös ei automaattisesti sanamuotonsa mukaan velvoita, että tiedon ensimmäiseksi saaneen sosiaalihuollon työntekijän tulisi arvioida kiireellistä avuntarvetta, vaan hänen on ainoastaan pidettävä huoli siitä, että kiireellisen avun tarve tulee viipymättä arvioiduksi. Tämä tarkoittaa sitä, että työntekijän tulee siirtää kiireellisen avun tarpeen arviointiin liittyvä tehtävä sellaiselle henkilölle, joka on sosiaalihuollon palveluksessa ja jonka asiantuntemus on riittävä arvion tekemiseen. (Araneva 2016, 80.)

Kiireellisen avun lisäksi henkilöllä on oikeus siihen, että hänen palvelutarpeensa arvioidaan kokonaisvaltaisesti. Koska palvelutarpeen arviointi on keskeisellä tavalla sosiaalihuoltoon kuuluva palvelutehtävä, vastaa palvelutarpeen arvioinnista sellainen virkasuhteinen sosiaalihuollon ammattihenkilö, jolla on palvelutarpeen arviointiin tarkoituksenmukainen koulutus. (Sosiaalihuoltolain soveltamisopas 2024, 147.) Palvelutarpeen arviointi ei ole itsenäinen sosiaalipalvelu,

vaan sitä voidaan pitää sellaisena sosiaalihuollon toteuttamiseen liittyvänä tehtävänä, jonka aikana arvioidaan ja selvitetään, onko henkilöllä sosiaalihuoltolain 11 §:n mukaiseen tuen tarpeeseen perustuva oikeus sosiaalipalveluun (Araneva 2016, 82). Sosiaalihuoltolaki muutoksen myötä palvelutarpeen arvioinnin nähdään erottuvan selkeämmin omaksi tehtäväkseen verrattuna aiempaan (Jaakola 2020, 34).

Erityistä tukea tarvitsevan lapsen palvelutarpeen arviointi tulee aloittaa viimeistään seitsemäntenä arkipäivänä asian vireilletulosta (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014 36 §). Erityistä tukea tarvitsevan lapsen palvelutarpeen arviointia tekevällä henkilöllä tulee olla sosiaalityöntekijän pätevyys. Sosiaalihuollon kaikissa lapsissa koskevissa toimissa on aina ensisijaisena ratkaisukriteerinä huomioitava lapsen etu, minkä vuoksi on perustellusti syytä edellyttää, että kaikki lapsia koskevat palvelutarpeen arvioinnit toteuttaa aina sosiaalityöntekijä. Tällä pätevyyttä koskevalla säännöksellä turvataan se, että asiakkaan perusoikeuksien toteuttamisen kannalta merkityksellisen ja erityisasiantuntemusta edellyttävän arvioinnin tekee aina sellainen henkilö, jolla on siihen sopiva koulutus ja riittävä kokemus. (Araneva 2016 84.)

Uuden sosiaalihuoltolain myötä palvelutarpeen arviointi muuttui myös niin, että se määritellään aiempaa tarkemmin aikarajatuksi prosessiksi (Jaakola 2020, 103). Palvelutarpeen arviointi on saatettava loppuun ilman aiheetonta viivytystä hyvän hallinnon periaatteiden mukaisesti (Araneva 2016, 88). Perustuslailla (731/1999) turvataan hallintoasian viivytyksetön käsittely, eikä tästä vaatimuksesta voida poiketa esimerkiksi henkilöstövajauksesta tai muusta viranomaisesta johtuvasta syystä. Erityistä tukea tarvitsevan lapsen osalta palvelutarpeen arviointi tulee saattaa loppuun kolmessa kuukaudessa asian vireille tulosta. Sosiaalihuoltolain (1301/2014) 5 § ja lapsen oikeuksien sopimuksen 3 artiklan vaatimus lapsen ensisijaisuudesta kaikissa sosiaalihuollon toimissa on se, että tätä kolmen kuukauden sääntöä tulee noudattaa kaikkien lasten kohdalla. (Araneva 2016, 88.)

Sosiaalihuoltolaissa ei määritellä tarkalleen sitä, kuinka laaja palvelutarpeen arvioinnin tulisi olla, vaan sen toteuttaminen edellyttää asiakkaan elämäntilanteen määrittävän arvioinnin laajuuden ja sisällön. Näin ollen palvelutarpeen arviointia ei voida systematisoida ja toteuttaa samalla kaavalla yhdenmukaisesti kaikille, sillä samankaltainen arviointi ei sovellu kaikille asiakkaille ja asiakasryhmille. Asian käsittelyyn vaatimaan aikaan vaikuttavat olennaisesti muun muassa se, mikä on tuen tarpeen laajuus ja luonne. Toisinaan tuen tarve voi edellyttää esimerkiksi toimintakyvyn arvioita erilaisia mittareita hyödyntäen, kotikäyntejä sekä yhteistyötä

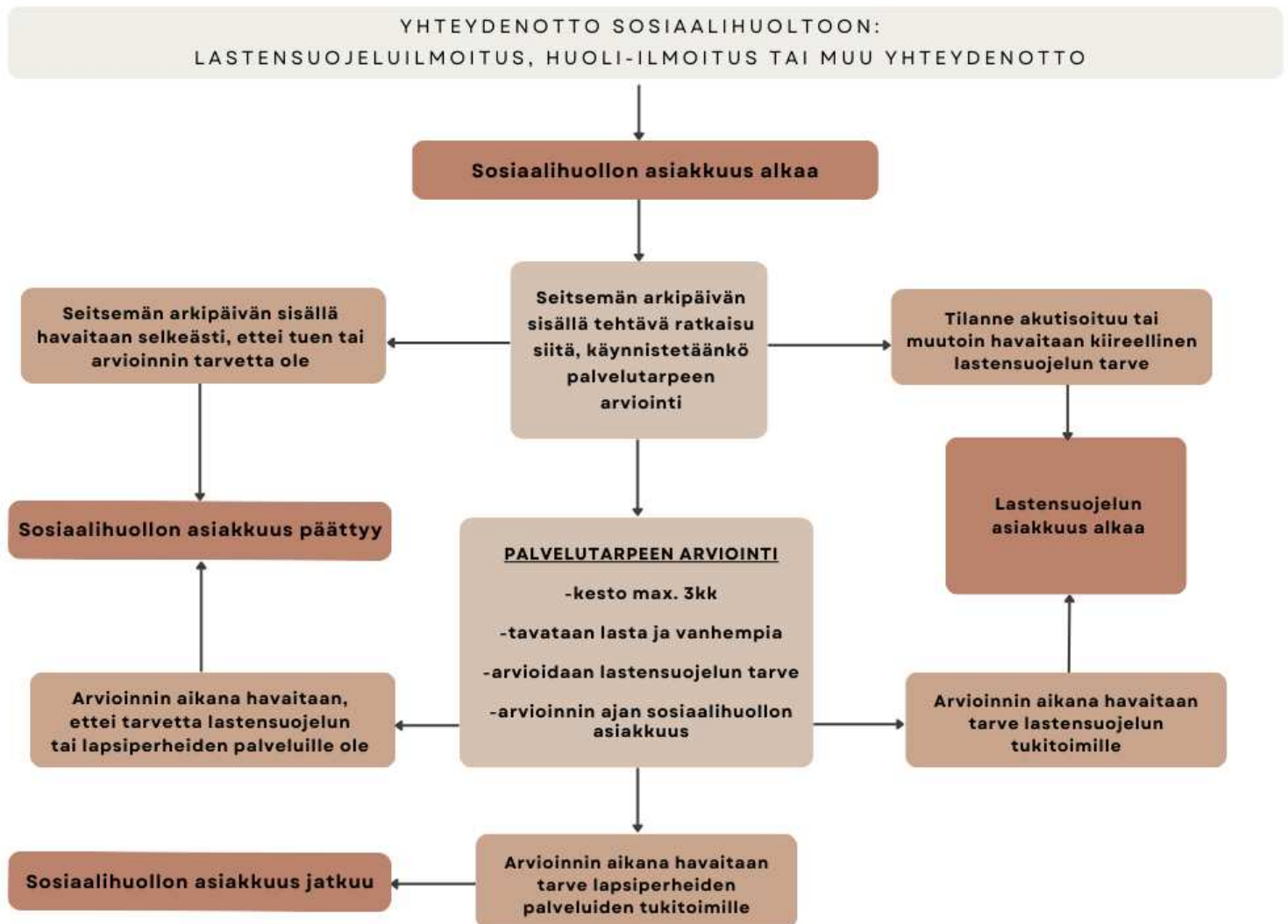
muiden toimijoiden ja viranomaisten kanssa, mikä ymmärrettävästi voi pidentää palvelutarpeen arviointia. (Sosiaalihuoltolain soveltamisopas 2024, 149.)

Palvelutarpeen arviointi tulee toteuttaa yhteistyössä asiakkaan kanssa. Palvelutarpeen arvioinnin aikana tulee myös tarvittaessa hyödyntää monialaista osaamista ja asiakkaan verkostoja asiakkaan palvelutarpeen arvioinnin tukena. Palvelutarpeen arviointi tulee toteuttaa samalla tavoin riippumatta siitä, onko arvioinnin kohteena lapsi vai täysi-ikäinen henkilö. Tuen suunnittelun ja palvelutarpeen arvioinnin tulee perustua niin asiakkaan omaan näkemykseen tuen tarpeestaan kuin asiakkaan itsensä näkemyksen tuen tarpeeseen. (Araneva 2016, 85.)

Kuten aiemmin on todettu, sosiaalihuoltolakiuudistuksen myötä asiakkuus lastensuojelussa ei siis ala enää automaattisesti silloin, kun lapsen ja perheen tuen tarvetta selvitetään ja arviointi käynnistetään (Sosiaalihuoltolain soveltamisopas 2024, 141.) Ennen sosiaalihuoltolakiin tehtyä muutosta asiakkuus lastensuojelussa astui voimaan heti, kun lastensuojelun tarvetta alettiin selvittää. Sosiaalihuoltolain uudistuksen myötä lapselle ja perheelle tehdään palvelutarpeen arviointi, jonka aikana arvioidaan ja selvitetään mahdollinen tuen ja palveluiden tarve (Sosiaalihuoltolaki 1301/2024 36 §). Palvelutarpeen arvioinnista säädetään uuden sosiaalihuoltolain 36 §:ssä. Sen mukaan henkilöllä on oikeus saada palvelutarpeen arviointi, ellei sen tekeminen ole ilmeisen tarpeetonta siinä tilanteessa, kun kunnallisen sosiaalihuollon palveluksessa oleva on tehtävässään saanut tietää sosiaalihuollon tarpeessa olevasta henkilöstä. (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014 36 §.)

Uuden sosiaalihuoltolain myötä lapsen ja perheen tilannetta arvioitaessa ja palvelutarpeen arvioinnin käynnistyessä sosiaalihuollon asiakkuus avataan, mutta lastensuojelun asiakkuus alkaa vasta siinä tapauksessa, mikäli palvelutarpeen arvioinnin perusteella lapsen tai perheen todetaan tarvitsevan lastensuojelun asiakkuuden tai mikäli lapselle tai hänen perheelleen annetaan lastensuojelun palveluja jo ennen palvelutarpeen arvioinnin valmistumista. (Sosiaalihuoltolain soveltamisopas 2024, 141.) Mikäli lapsen palvelutarpeen arvioinnin yhteydessä havaitaan sellaisia riskitekijöitä, joiden perusteella voidaan osoittaa kasvuolosuhteiden tai lapsen oman käyttäytymisen vaarantavan lapsen kehitystä tai terveyttä, tai jos on ilmeistä, etteivät kasvuolosuhteet turvaa lapsen terveyttä tai kehitystä, on myös lastensuojelulain mukaisten palveluiden

tarpeellisuus viipymättä selvitettävä ja arvioitava laajentamalla palvelutarpeen arviointi koske-
maan myös niitä. (Araneva 2016, 90.)

Kuvio 1: Prosessikuvaus

Kuvio havainnollistaa prosessin sosiaalihuoltoon saapuneesta yhteydenotosta palvelutarpeen arviointiin sekä vaihtoehtoisesti sosiaalihuollon tai lastensuojelun asiakkuuteen. Mikäli tarvetta asiakkuudelle ei palvelutarpeen arvioinnin aikana havaita, voidaan sosiaalihuollon asiakkuus myös päättää.

Ennen lakiuudistusta lastensuojelulaissa on ollut termi lastensuojelutarpeen selvitys. Selvitys oli samankaltainen, kuin nykyainsäädännön mukaan tehtävä palvelutarpeen arviointi

sosiaalihuollon asiakkuuden alla, mutta tästä poiketen asiakkuus avattiin sosiaalihuollon asiakkuuden sijaan suoraan lastensuojeluun. Nykylainsäädännön mukaisessa, sosiaalihuollon asiakkuuden alla tehtävässä palvelutarpeen arvioinnissa arvioidaan myös sitä, onko lapselle tarpeen avata asiakkuutta lastensuojeluun. Lastensuojelulain (417/2007) 26 §:ssä määritellään, että lastensuojelun tarve selvitetään sosiaalihuoltolain 36 §:n mukaisen palvelutarpeen arvioinnin aikana, ellei asia ole selvästi luonteeltaan sellainen, ettei lastensuojelun tukitoimia tarvita. Koska alkuarvioinnin luonne on aina osaltaan myös interventiivinen, voi joissain tapauksissa lastensuojelutarpeen selvitys itsessään jopa olla riittävä väliintulo ongelmatilanteeseen. (Ojaniemi & Rantajärvi 2010, 219.)

2.3. Ennaltaehkäisevät peruspalvelut sosiaalihuollossa

Tässä pro gradu -tutkielmassani keskityn tarkastelemaan lapsiperheille tarjottavia sosiaalihuollon palveluita sekä tarkemmin sitä, miten ja millä perustein asiakkuus määrittyy lapsiperheille tarjottavien sosiaalipalveluiden välillä. Yllä olevan kuvion myötä havainnollistin sitä, millä tavoin eri tavoin lapsen ja perheen asia voi edetä palvelutarpeen arvioinnin kautta joko sosiaalihuollon asiakkuuden päättämiseen tai vaihtoehtoisesti lapsiperheiden palveluiden tai lastensuojelun asiakkuuteen. Seuraavaksi keskityn tarkastelemaan syvemmin lapsiperheiden palveluiden ja lastensuojelun sisältöä.

Sosiaalihuoltolain palvelutehtävistä säädetään sosiaalihuollon asiakaslaissa, sosiaalihuoltolaissa sekä sosiaalihuoltoa koskevissa erillislaeissa. Hyvin toimiva sosiaalihuolto ja siihen liittyvä palvelujärjestelmä ovat keskeisessä roolissa ihmisten perusoikeuksien ja hyvinvoinnin toteuttamisessa yhteiskunnassa. Sosiaalihuollossa asiakkaille tarjottavat sosiaalipalvelut toteutetaan palvelutehtävittäin, joista peruspalveluihin sisältyy neljä palvelutehtävää. Määräyksen mukaan nämä palvelutehtävät on sisällytetty joko sosiaalihuollon peruspalveluihin tai sosiaalihuollon erityispalveluihin. (Araneva 2016, 38.)

Keskeistä perheiden ongelmien ehkäisyn sekä perheiden tukemisen kannalta on se, että huolet tunnistetaan varhain ja niihin päästään puuttumaan hyvissä ajoin (Halmehe & Perälä 2014). Lasten ja nuorten ongelmien ehkäiseminen eli preventio ei ole uusi ilmiö kansainvälisessä kehityopsykologisessa kirjallisuudessa, ja tämä on nähtävissä Suomessa esimerkiksi Arvo Ylpön

toimeenpanemien pikkulasten neuvolakokeiluiden myötä. Nämä kokeilut laajenivat hyvinvointivaltion kehittyessä koko maan laajuiseksi lasten- ja äitiysneuvolaverkostoksi. (Satka 2010, 182–183.)

Ajatus lasten ongelmiin ajoissa puuttumisen taustalla on mitä ilmeisimmin alun perin kehittynyt kehityspsykologiassa, pediatriassa ja lapsipsykiatriassa, kun on alettu ymmärtää lapsen varhaisvaiheiden suuri merkitys myöhempään kehitykseen. Amerikassa 1960-luvun sosiaalihojelmassa nimettiin puuttumistoimien perusteiksi erityisesti köyhyys, lapsen kehitystä viivästyttävät ongelmat tai sairaudet ja sosiaalisia riskitekijöitä sisältävä kasvuympäristö. Suomessa tämänkaltaisen preventiivinen ajattelu oli tunnettu jo aiemmin, mutta varsinainen varhaisen puuttumisen käsite tuli Suomeen vasta myöhemmin, vuosituhaten vaihteen tienoilla. Nykypäivänä varhaisen puuttuminen on osa sosiaalialan- ja työn ammattikäytäntöjä, ja varhainen puuttuminen on kirjattu uutena toimenpiteenä myös vuoden 2008 alussa voimaan tulleeseen lastensuojelulakiin (Satka 2010, 184.)

Sosiaalihuoltolain puitteissa toteutettavalla ehkäisevällä lastensuojelulla on suuri merkitys lapsen suojelun ja lapsen hyvinvoinnin turvaamisen näkökulmasta. Ehkäisevän lastensuojelun tarkoituksena on turvata ja edistää lasten kasvua, hyvinvointia ja kehitystä sekä tukea vanhemmuutta, ja se on nimenomaisesti ajateltu toteutettavan peruspalveluiden piirissä. (Araneva 2016, 45.) Aiemmin kuvattu varhaisen puuttumisen käsite ja sen käytännöt vakiintuivat Suomessa nopeasti, vaikka on tavallista, että uudet puhetavat eli diskurssit ja niitä soveltavien käytäntöjen läpilyöminen ottavat aikaa. Yksi merkittävistä tekijöistä siinä, että varhaisen puuttumisen idea levisi useimpien suomalaisten tietoisuuteen, oli sosiaali- ja terveysministeriön vuosina 2001–2005 käynnistämä ja koordinoima Varpu-hanke. Kirkkohallitus, Kuntaliitto, Opetushallitus, Stakes sekä järjestöt halusivat yhdessä varmistaa, että lasten ja nuorten ongelmiin puututaan ajoissa. Hankkeen tavoitteena oli sitouttaa varhaisen puuttumisen ideaan mahdollisimman paljon eri toimijoita ja vaikuttajia yhteiskunnan eri sektoreilta, ja levittää niitä osaksi suomalaisten lasten sekä lasten kanssa toimivien ammattilaisten arkea. Tavoitteena oli pysyvien ja moniammatillisten, yli hallinnollisten ja toimintarajojen ulottuvia uusia käytäntöjä puuttumiseen (Satka 2014, 186.) Nykypäivänä ehkäisevää lastensuojelua toteutetaan osaltaan myös muun muassa äitiys- ja lastenneuvolassa, päivähoidossa, opetustoimessa ja nuorisotyössä. Tavoitteena on, että lapsen käyttäytymiseen tai kasvuolosuhteisiin saataisiin ennaltaehkäisevästi riittävä myönteinen muutos, jotta lapsen terveys ja kehitys ei ehdi vaarantua. (Araneva 2016, 39.)

Lapsia ja perheitä on pyrittävä ensisijaisesti auttamaan ennaltaehkäisevillä, vapaaehtoisuuteen ja suostumukseen perustuvilla palveluilla. Näitä ovat perhesosiaalityön sekä lastensuojelun avohuollon sellaiset palvelut, jotka mahdollistavat lapsen asumisen kotona. Sosiaalihuoltolain mukaisia lapsiperheiden peruspalveluita ovat perheille annettavat, kotiin vietävät palvelut, kuten perheneuvonta, kotipalvelu ja perhetyö. Lisäksi sosiaalihuoltolain mukaiset lapsiperheiden peruspalvelut voivat pitää sisällään esimerkiksi tukiperhe- ja tukihenkilötoimintaa sekä välttämättömän toimeentulon turvaamista. Lapsiperheiden palveluiden ja lastensuojelun uudistamisen tavoitteena on ollut kymmenen viime vuoden aikana se, että lastensuojelun tarve vähenisi. Käytännön tasolla muutos on esimerkiksi ollut se, että sosiaalihuoltolain muututtua siirrettiin osa lastensuojelun avohuollon tukitoimista vuonna 2015 peruspalveluiksi, eikä perheiden tarvitse enää hakeutua lastensuojelun asiakkuuteen näitä tiettyjä peruspalveluita saadakseen. (Kiili ym. 2024, 6.) Kun peruspalveluita tarkastellaan lastensuojelun näkökulmasta, niiden merkitys on todella suuri niin ongelmien ehkäisyssä kuin eräänlaisena puskurina umpikujaan joutumiselta. On todettu, että mikäli peruspalvelut toimivat heikosti, lisäävät ne usein lastensuojelun tarvetta. (Bardy & Heino 2013, 19.)

Raja lapsiperheiden palveluiden ja lastensuojelun välillä on kuitenkin paikoin epäselvä. Sekä sosiaalihuoltolain mukaisissa lapsiperhepalveluissa että lastensuojelussa erityisen tuen raja määritellään samalla tavalla, minkä vuoksi keskeisimmät sisällölliset erot näiden kahden palvelun välillä on toisinaan haasteellista tavoittaa. Samoin sosiaalihuolto kattokäsitteenä aiheuttaa toisinaan haasteita ymmärtää, mistä on kyse. Sosiaalihuollolla käsitteenä tarkoitetaan erityisesti sosiaalihuoltolain ja lastensuojelulain määrittelemiä palveluita. Sosiaalihuoltolain mukaiset lasten ja perheiden palvelut tarkoittavat palvelutehtävistä lapsiperheiden sosiaalityötä, kun taas lastensuojelun sosiaalityöllä tarkoitetaan lastensuojelulain mukaisia sosiaalipalveluita, kuten avohuoltoa, sijaishuoltoa ja jälkihuoltoa. (Kiili ym. 2024, 12.)

2.4 Lastensuojelu sosiaalihuollon erityispalveluna

Lastensuojelun sosiaalityöllä tarkoitetaan lastensuojelulain mukaisia palveluita, joita ovat avohuolto, sijaishuolto ja jälkihuolto (Kiili ym. 2024, 18). Suomalainen lastensuojelujärjestelmä näyttäytyy kansainvälisessä vertailussa lasten ja perheiden hyvinvointia tukemiseen pyrkivänä, palveluorientoituneena pohjoismaisena järjestelmänä. Lastensuojelua ohjaavat voimakkaasti lastensuojelulaki ja sosiaalihuoltolaki, ja varhaisemman tuen lapsiperhepalveluita painotetaan

voimakkaasti lastensuojelulain rinnalla. Tämän vuoksi lastensuojelussa voidaan puhua voimakkaasta yhteiskunnallisesta pyrkimyksestä siihen, että lapsia ja perheitä saataisiin palveluin tuettua. (Jaakola ym. 2024a, 148.) Keskeisenä periaatteena lastensuojelussa voidaan pitää sitä, että lapsen edun mukaisesti pyritään vastaamaan jokaiseen vaarassa olevan lapsen ainutlaatuihin tilanteeseen, ja tarjota jokaiselle lapselle yksilökohtaisesti tarvittut palvelut ja tuki. Asiakkaaksi tulneiden lasten tilanteissa on suurtakin vaihtelua, minkä vuoksi on myös tarve hyvin monenlaisille sosiaalityön palveluille. (Heino 2007, 51.)

Lastensuojelu voidaan myös nähdä käytäntönä, joka muodostuu muun muassa lain, julkisen hallinnon, ammattilaisten ja kansalaisten välillä. Lastensuojelussa otetaan eri tavoin kantaa, tuetaan ja ohjataan, sekä osin myös valvotaan sellaista lapsuutta ja perhe-elämää, joka pitää sisällään kiistanalaisuuksia tai on muutoin vallitsevien kulttuuristen ja sosiaalisten odotusten näkökulmasta ongelmallista (Pösö 2010, 325). Lastensuojelua on myös kuvattu erityisenä, räätälöitynä eriarvon tasoittajana, johon tarvitaan monipuolista ja toimivaa palvelujärjestelmää. Tämän palvelujärjestelmän tarkoituksena on vastata ihmisten erilaisiin tarpeisiin tarjoten niin aineellista, sosiaalista kuin henkistä käytännön apua. Jotta lasten ja perheiden *selviytyminen* on mahdollista, räätälöidään apu ja tuki lastensuojelussa kunkin yksittäisen lapsen ja perheen tarpeisiin. (Bardy & Heino 2013, 20.)

Erään määritelmän mukaisesti lastensuojelua voidaan myös tarkastella osana laajempaa kokonaisuutta, jossa palvelut jaotellaan kolmeen tasoon. Ensimmäinen eli primaaritaso rakentuu lasten kasvuoloista. Tällä tasolla tarkastellaan siis lasten, nuorten ja perheiden hyvinvointia, elinoloja ja terveyttä. Toinen, eli sekundaarinen taso pitää sisällään kaikille suunnatut arkiyhteisöjen peruspalvelut, kuten koulun, päivähoidon ja neuvolan. Kolmannella eli tertiäärisellä tasolla puolestaan ovat yksilö- ja perhekohtaiset palvelut. Ajatellaan, että toimintaa tarvitaan kaikilla näistä kolmesta tasolla. Mitä paremmin ensimmäinen ja toinen taso toimivat, sitä vähemmän tarvetta syntyy kolmannelle tasolle. On kuitenkin todettu, että ensimmäisen ja toisen tason toimivuudesta huolimatta kolmatta tasoa tarvitaan kuitenkin aina, ja keskeistä onkin se, millaisissa suhteissa nämä kolme tasoa keskenään ovat. (Bardy & Heino 2013, 23–24.)

Lapsi on aina riippuvainen ympäröivien aikuisten huolenpidosta, ja ensisijainen huolenpitovastuu lapsesta on lähtökohtaisesti tämän huoltajalla, joka myös yleensä on lapsen biologinen vanhempi. Lastensuojelun työskentelyssä lapsen tulee olla keskeisimmässä asemassa, mutta lasta ja vanhempaa ei tule kuitenkaan asettaa lastensuojelun prosesseissa vastakkain. Lapsesta ja

vanhemmasta puhuttaessa puhutaan yhtä aikaa myös lapsuudesta ja vanhemmuudesta, jotka ovat suhteessa ja sidoksissa toisiinsa. Kun tämä sidos otetaan huomioon, nähdään lastensuojelu sekä lapsi- että vanhempilähtöisenä työnä, jossa kuitenkin lapsi on aina keskiössä. (Ojaniemi & Rantajärvi 2010, 231.)

Mikäli sosiaalihuoltolain mukaisilla sosiaalipalveluilla ei ole riittävässä määrin mahdollista vastata lapsen tuen tarpeeseen, tai mikäli tilanne muutoin vaatii lastensuojelullista asiantuntemusta, tulee lastensuojelun asiakkuus aloittaa viipymättä. Lastensuojelun asiakkuus tulee aloittaa viipymättä myös tilanteessa, jossa vanhempi tai huoltaja olisi asiasta eri mieltä. (Araneva 2016, 48.) Tässä pro gradu -tutkielmassani olen kiinnostunut tarkastelemaan sitä palvelutarpeen arvioinnin loppuvaihetta, jossa päätetään, jatketaanko lapsen sosiaalihuollon asiakkuutta peruspalveluissa, siirretäänkö asiakkuus lastensuojeluun vai päätetäänkö palvelutarpeen arviointi ilman kummankaan asiakkuuden avaamista. Olen kiinnostunut tarkastelemaan lähemmin sitä, minkälaisten lasten ja perheiden tilanteiden sosiaalityöntekijät näkevät vaativan lastensuojelun, eli erityispalveluiden, tukitoimia ja minkälaisissa tilanteissa puolestaan sosiaalityöntekijät arvioivat perheen olevan autettavissa peruspalveluiden eli sosiaalihuoltolain mukaisten lapsiperheiden palveluiden tukitoimilla.

3 Tutkimuksen teoreettinen viitekehys

3.1 Institutionaalinen raja lastensuojelun ja lapsiperheiden palveluiden välillä

Pösö (2010) on luonut lastensuojelun valikointia ja asiakkaaksi ottamista valottamaan institutionaalisen rajan käsitteen. Institutionaalinen raja asettuu siihen kohtaan, jossa lastensuojelu julkisena järjestelmänä puuttuu tai pyrkii auttamaan lasten ja vanhempien välisiä, mutta muuten yksityisiksi tulkittavissa olevia suhteita. Institutionaalinen raja luo näin joistain lapsuuksista ja perhesuhteista lastensuojelun toiminnan kohteita (Pösö 2010, 325). Instituutiolla itsessään tarkoitetaan organisaatiota, joka on perustettu sitä varten, että sen tarkoituksena on yhteiskunnassa suorittaa jotain yhteisesti hyväksyttyä ja tarkoituksenmukaista tehtävää. Tästä esimerkkinä toimii lastensuojelu, jonka tehtävänä on turvata lapsen hyvät kasvuedellytykset. Yhteiskuntatieteiden näkökulmasta tarkasteltuna instituutio käsitteenä pitää sisällään ihmisen toiminnan määrittämisen, ohjaamisen ja järjestämisen. Instituution määritelmään, tulkintaan sekä instituution merkityksen ymmärtämiseen on syntynyt vaihtelua sen mukaan, millä tavoin yksilöiden ja

rakenteiden väliset suhteet on teoreetikoiden toimesta ymmärretty. Yksinkertaisimmillaan instituutiolla voidaan tarkoittaa sellaista totuttua ja vuorovaikutteista käyttäytymistä, jonka merkityksestä ihmiset ovat yhteisymmärryksessä. (Pekkarinen & Vehkalahti 2012, 13.)

Asiakkaiden pääsemistä sosiaalihuollon palveluihin voidaan kuvata myös talovertauskuvan avulla. Talolla kuvataan vertauskuvallisesti sosiaalihuollon palveluita, ja kuvauksessa henkilö joko pyrkii tai hänet ohjataan taloon. Talon oviaukon leveys ja kynnyksen korkeus vaikuttavat siihen, miten helppoa tai vaikeaa talon sisälle on päästä. Kun palveluita tarjoavia taloja on useita, se, minkälaiset oviaukot ja kynnykset taloissa ovat, määrittävät myös talojen välisiä keskinäisiä suhteita. Erityistason rajattuja palveluita kuvataan talona, joissa on kapea oviaukko ja jonka kynnyks on korkea. Perustason palveluihin puolestaan on kulku leveään oviaukon ja matalan kynnyksen kautta. Palveluiden saatavuuteen ja niihin pääsemiseen vaikuttaa se, miten talojen kynnykset ja oviaukot on asetettu, ja miten ne on suhteutettu muihin taloihin eli palveluihin. ”Lastensuojelun talon” sisäänpääsyn kapeus ja kynnyksen korkeus ilmentävät sen erityispiirteitä verrattuna muihin lasten ja perheiden palveluihin, kuten lapsiperheiden sosiaalityöhön, ja määrittävät osaltaan koko palvelujärjestelmän toimintaa. (Jaakola ym. 2024a, 145.)

Sosiaalityöntekijän rooli institutionaalisen rajan muodostumisessa on merkittävä: sosiaalityöntekijä nähdään keskeisenä toimijana ja hänen kannanottonsa nähdään pitkälle institutionaalisen rajan määrittäjänä. Institutionaalinen raja on selkeimmin määriteltävissä silloin, kun päätetään, otetaanko lapsi asiakkaaksi vai päätetäänkö hänen asiakkuutensa sosiaalipalveluissa. Lastensuojelun asiakkuuteen tullaan, kun asia nähdään kuuluvan lastensuojelun piiriin ja vastaavasti myös toisin päin. (Pösö 2010.) Mitä eriytyneemmästä palvelusta puhutaan, sitä tarkempaa arviointi on niin asiakkuuden ottamisen suhteen kuin sen aikanakin. Vaikka lapsiperheiden palveluissa tehdään vahvojakin kannanottoja siitä, minkälaisen lapsuuden ja perhe-elämien katsotaan vaativan palvelua, on silti tutkimusta lapsen tilanteen arvioimisesta tehty Suomessa varsin vähän. (Jaakola, Lamponen, Aaltio, Aarnio, Haapala, Heino, Pösö, Repo & Veistilä 2024b, 84).

Vallitsevat käsitykset siitä, mitä hyvä vanhemmuus on, sekä yleinen näkemys siitä, miten lapsen tulisi voida, voivat vaikuttaa sosiaalityöntekijöihin kategorisointeihin. Tämänkaltaiset normit ovat institutionalisoituneet, luonnollistuneet sekä alettu vähitellen ottaa itsestään selvinä. Normit ja kategoriat muuttuvat myös ajan myötä sen mukaan, mitä pidetään poikkeavana ja epänormaalina. (Östberg 2010, 40–41.) Binäärisesti institutionaalinen raja on kuin moraali, koska

molemmat näistä osoittavat sen eron, mikä on toivottua ja ei-toivottua, hyvää ja huonoa (Pösö 2010, 325). Sosiaalityössä asiakkaan ja työntekijän välille syntyy dikotominen suhde, jossa osapuolten keskinäinen hierarkkinen ero korostuu. Tämän suhteen taustalla vallitsee keskeinen yhteiskunnan perusarvo, valtavirtakulttuurisuus. Tämä tarkoittaa sitä, että ”ihannekansalainen” määrittyy tiettyjen sellaisten kriteerien perusteella, jotka ovat yhteisesti jaettuina ja normaalisuutta korostavia. (Juhila 2006, 75.) Rajan voidaan myös katsoa olevan tietynlainen moraalinen kannanotto: asiat, jotka instituutioon kuuluvat ovat sellaisia, joita ei pidetä kuuluvaksi tavanomaiseen perhe-elämään ja lapsuuteen. Tämä luo tarpeen institutionaalisille toimille. (Pösö 2010, 325.) Tämä hierarkkinen suhde arviointia tekevien ammattilaisten ja arvioinnin kohteina olevien perheiden ja lasten välillä ei ole vapaa vallasta, mikä tarkoittaa, että lähtökohtaisesti lapsilla ja vanhemmilla on vähemmän mahdollisuuksia vaikuttaa tuen tarpeen määrittelyyn kuin niillä työntekijöillä, jotka arviointia tekevät (Jaakola ym. 2024b, 86).

Ekologis-systeemisen teorian mukaan päätöksenteko ja arviointi tapahtuvat sellaisessa systeemissä rakenteessa, jossa yksilö- ja yhteisötasoiset tekijät ovat suhteessa ja yhteydessä toisiinsa. Organisaatioiden, institutionaalisten, kulttuuristen, yhteisötasoisien ja yhteiskuntapolitiittisten tekijöiden lisäksi arviointiin vaikuttavat työntekijään, asiakkaaseen ja yksilöön liitettävissä olevat tekijät. Asiakkaaseen liitettäviä tekijöitä ovat esimerkiksi asiakkaan ominaisuudet, toiminta sekä tilanne, jossa arviointi tapahtuu. Työntekijään liitettäviä tietoja puolestaan ovat arvioinnin menetelmät, osaaminen ja arvot. Organisaatioon ja yhteisötasoon liittyvät tekijät puolestaan ovat muun muassa resurssit, aika, työn tekemiseen liittyvät rakenteet, lainsäädäntö, normit, kulttuuri sekä organisaation arvot. Nämä systeemin tekijät ovat suhteessa toisiinsa, mikä tarkoittaa, että asiakaslapsen tai -perheen toiminnan vaikutus ulottuu työntekijään ja päinvastoin. Myös arvioinnin organisointi ja resurssointi vaikuttaa siihen suhteeseen, joka asiakkaan ja työntekijän välille muodostuu. (Jaakola ym. 2024b, 84–85.)

Institutionaalista rajaa käsiteltäessä tarkastellessaan sitä kohtaa, jossa palvelujärjestelmän, lainsäädännön ja ammattilaisten sekä lasten, vanhempien ja perheiden kohtaamisen perusteella tehdään ratkaisu siitä, otetaanko lapsi asiakkuuteen vai jätetäänkö ottamatta. Tämän rajan vetäminen perustuu työntekijän tekemään, arviointiin pohjautuvaan tulkintaan siitä, mikä tilanteessa luo perusteita palveluun pääsulle. Kuten mainitsin, tässä gradussani olen nimenomaisesti kiinnostunut tutkimaan tätä rajaa sekä sitä, millä tavoin raja vedetään lapsiperheiden palveluiden ja lastensuojelun välille. Tehtäessä päätös siitä, että lapsi ja perhe ohjataan lastensuojelun sijaan lapsiperheiden palveluihin, luodaan samalla määritelmää sille, minkälaiset lapsuuden ja perhe-

elämän asiat eivät kuulu lastensuojelun piiriin, mutta ovat kuitenkin luokiteltavissa muiden palveluiden piiriin kuuluviksi. (Jaakola ym. 2024a, 145.)

Koska sosiaalityöntekijä edustaa esimerkiksi lastensuojelun instituutiota, edustaa hän sitä myötä samalla myös koko yhteiskuntaa. Sosiaalityö instituutiona paikantuu institutionaalisen vallan rakenteisiin, jossa asiakkaiden vallan suhteessa sosiaalityöntekijään nähdään usein olevan melko vähäistä. Tästä johtuen sosiaalityöntekijän on tarkasteltava omaa valta-asemaansa jatkuvasti sekä tuoda vallankäytön mahdollisuuksia myös asiakkaille. Näin toimittaessa työntekijöiden ja perheiden välinen yhteistyö luo positiivisia kokemuksia osallisuudesta. On todettu, että näin toimittaessa myös tavoitteisiin päästään useammin kuin silloin, jos valtaa käytetään yksipuolisesti. (Healy 2014; Buckley 2003.)

Tieto, minkä perusteella arviota tehdään, on usein hyvin suhdeperustaista eli asiakassuhteessa syntyvää. Suhdeperustaisen tiedon syntymiseen vaikuttavat olennaisesti myös yksilölliset tilanteet, elämänhistoria ja pyrkimykset. Institutionaalista rajaa ei siis myöskään voida paikantaa yksittäisiä asiakkaita koskevilla kuvauksilla. Institutionaalisen rajan ilmiön tutkiminen edellyttää, että aihetta lähestytään tutkien paikallisesti, läheltä, historiallisesti ja monitasoisena prosessina. (Pösö 2010 330, 333.)

3.2 Katutason byrokratia, portinvartijuus ja vertikaalinen asiantuntijuus päätöksenteon taustalla

Sosiaalityöntekijöitä kuvataan sosiaalipoliittisesti asetettuina ”portinvartijoina”. Sosiaalityöntekijöiden rooli portinvartijoina syntyy siitä, että työskentelyn ei katsota painottuvan lapsen kohtaamiseen, vaan sosiaalityöntekijän tehtävinä nähdään institutionaalisesta erottelusta ja tulkinnasta huolehtiminen kaikista haastavimpien ja vakavimpien lastensuojelutapausten osalta sekä puuttuminen lastensuojelun kriteerit ylittäviin tapauksiin. (kts. Östberg 2010.) Erityistä sosiaalityöntekijän ammatissa onkin se, että sosiaalityöntekijän työtä on arvioida toisten ihmisten elämää. Tätä arviointitehtävää ei suoraan nähdä kielteisenä tai myönteisenä, vaan huomionarvoista on se, millä tavoin tämä tehtävä hoidetaan. (Metteri 2012, 39.) Sosiaalityöntekijän toteuttamiseen liittyvä laaja harkintavalta on hyvinvointivaltiossa sekä riski että välttämättömyys. Työntekijät toimivat merkittävinä harkintavallan käyttäjinä myöntäessään etuuksia ja palveluita. (Rajavaara 2014, 14.)

Myös Metteri (2012, 39) näkee Östbergin (2010) tavoin sosiaalityöntekijät eräänlaisina portinvartijoina, ja toteaa sosiaalityöntekijän ammatillisen harkinnan ja arvioinnin olevan usein perusteena monille julkisen vallan kontrollitoimille ja tuille. Myöntäessään etuuksia ja palveluita sosiaalityöntekijät toteuttavat poliittisia päätöksiä. Kun sosiaalityöntekijät palvelevat asiakkaita, on heillä portinvartijan rooli, jonka perusteella he prosessoivat asiakkaat erilaisiin hallinnollisiin kategorioihin. (Nummela 2011, 12.) Useat palvelut ja etuudet ovat harkinnanvaraisia, ja sosiaalityöntekijän ammatillisella harkinnalla on näiden palveluiden ja tukitoimien myöntämiseen suuri vaikutus. Tämmöisiä palveluita ovat esimerkiksi lastensuojelun avohuollon tukitoimet sekä ennaltaehkäisevään lastensuojeluun liittyvät päätökset. (Metteri 2012, 39.)

Michael Lipsky (1980) on kehittänyt klassisen käsitteen, joka kantaa nimeä katutasen byrokraattius. Katutasen byrokraatit voidaan määritellä sellaisiksi työntekijöiksi, jotka ovat työssään suorassa kontaktissa asiakkaiden ja kansalaisten kanssa. Termi katutaso tulee siitä, että katutasen työntekijät toimivat asiakastyössä eli katutasossa julkisissa organisaatioissa. (Närhi, Kokkonen & Matthies 2014, 227–229.) Lipsky (1980) liittää olennaisesti asiakastyötä organisaatiossa tekeviin työntekijöiden huomattavan harkintavallan, ja useat sosiaalityön tutkimukset pohjaavatkin harkintavallan käsitteellisen perustan Lipskyn (1980) tutkimukseen (kts. esim. Östberg 2010). Harkinta-käsitteellä tarkoitetaan perinpohjaista pohtimista, miettimistä, ajattelua tai arviointia, jonka aikana kaikki erilaiset mahdollisuudet ja asianhaarat otetaan huomioon (Rajavaara 2014, 139).

Harkintavalta puolestaan antaa mahdollisuuden tehdä valintoja erilaisissa ratkaisutilanteissa. Mikäli valintaa ei ole tilanteessa mahdollista tehdä, ei ole myöskään tarvetta käyttää harkintaa. (Rajavaara 2014, 139–140.) Harkintavalta muodostuu siitä, millä tavoin työntekijän tulee muuttaa erilaiset ylhäältä tulevat hyvinvointipoliittiset tavoitteet käytännön tasolle toiminnaksi, ja sitä myötä päätettävä, miten hän käyttää olemassa olevat resurssit niin, että tavoitteet tulevat saavutetuiksi. Toisaalta katutasen byrokraateilta odotetaan vahvaa lainsäädännön sekä organisaation sääntöjen ja tavoitteiden mukaisesti toimimista, mutta toisaalta heidän myös odotetaan vastaavan asiakkaiden yksilöllisiin tarpeisiin. Käytännön tason sosiaalipolitiikan muodostuminen on siis pitkälle kiinni siitä, miten katutasen työntekijät toimivat käytännössä ja miten he toteuttavat määritettyä sosiaalipolitiikkaa. (Närhi ym. 2014, 228–229.)

Vaikka katutasen byrokraattien eli julkisessa organisaatiossa asiakastyötä tekevän viranomaisen toiminta on tarkasti laissa säädeltyä, on tässä myös kuitenkin paljon tulkinnanvaraa. Tämä

mahdollistaa osaltaan myös asiakkaan kannalta kielteisen tai myönteisen toiminnan. Katutason byrokraattien toiminnan perusteella kansalaiset ja palvelun käyttäjät muodostavat oman kokemuksensa hyvinvointivaltion politiikasta sekä myös rakentavat luottamuksensa toimintapolitiikkaa kohtaan. (Metteri 2012, 40, 210.) Samanaikaisesti, kun työntekijät pyrkivät rakentamaan luottamuksellista suhdetta asiakkaaseen, katutason virkailijoilta odotetaan asiakasystävällisyyttä, budjetin noudattamista sekä lakien toteuttamista (Julkunen 2006, 167). Asiakkaita tulee kohdella johdonmukaisesti ja tasavertaisesti, ja samankaltaisissa tapauksissa lakia tulee soveltaa samalla tavalla (Nummela 2011, 37).

Vaikka sosiaalityöntekijällä on valta ja sen mukanaan tuoma vastuu päätöksenteosta, ja hän on se, joka päätöksen viime kädessä tekee, ei päätöksiä saa kuitenkaan tehdä mielivaltaisesti tai henkilökohtaisiin mieltymyksiin pohjaten (Weckström 2011, 36). Yleisiksi hallinto-oikeudelliseksi periaatteiksi luokitellaan harkintavaltaa ohjaavat tarkoitussidonnaisuuden, suhteellisuuden ja objektiviteetin periaatteet (Weckström 2011, 36) sekä luottamuksensuojan periaate (Tuori & Kotkas 2008, 153).

Objektiviteetilla tarkoitetaan sitä, että viranomainen saa tekemässään ratkaisussa nojautua ainoastaan asiallisesti perusteltavissa oleviin perusteisiin. Tarkoitussidonnaisuudella tarkoitetaan sitä, että viranomainen saa käyttää toimivaltaansa ainoastaan siihen tarkoitukseen, mihin se on tarkoitettu käytettäväksi. Suhteellisuudella puolestaan tarkoitetaan sitä, että käytettävien keinojen, kuten esimerkiksi lastensuojelun pakkokeinojen, on oltava kohtuullisessa ja järkevässä suhteessa niihin päämääriin, joita niillä tavoitellaan. Luottamuksensuojan periaatteella tarkoitetaan sitä, että yksityishenkilöiden tulee pystyä luottamaan viranomaistoiminnan virheettömyyteen ja oikeellisuuteen sekä viranomaisen tekemien hallintopäätösten pysyvyyteen. (Tuori & Kotkas 2008, 153–154.) Asian jokaisen eri puolen tiedostamisen nähdään olevan lähes ylivoimainen tehtävä, minkä vuoksi olisikin syytä puhua pyrkimyksestä siihen, että mahdollisimman monia oikeudellisesti relevantteja tekijöitä otettaisiin ratkaisutoiminnassa huomioon. Harkintavallan väärinkäyttö voi hallintotoiminnassa ilmetä yhtä hyvin kaikkien näiden aiemmin esiteltyjen periaatteiden loukkaamisena. (Weckström 2011, 36.)

Juhila (2006) on käsitellyt sosiaalityötä erilaisten roolien näkökulmasta. Yksi sosiaalityön muoto suhteessa asiakkaaseen on liittämisen- ja kontrollisuhde (eng. inclusion & exclusion, suomen kielessä käytetään myös käsitteitä inklusio ja ekskluusio). Kyseisessä suhteessa asiakkaan ja työntekijän välille syntyy sellainen asetelma, jossa työntekijä toimii liittäjänä ja

kontrolloijana, ja asiakas on suhteessa kontrolloitava tai liitettävä, joka asettuu työntekijän liittämis- ja kontrollitoimenpiteiden kohteeksi. Asiakkuuden voidaan nähdä olevan vertikaalinen. (Juhila 2006, 37, 62.)

Vertikaalisella asiantuntijuudella tarkoitetaan sitä, että asiantuntijuuden nähdään perustuvan sellaiseen asetelmaan, jossa osapuolina ovat tietäjä sekä tietämisen kohde. Tässä suhteessa sosiaalityöntekijällä nähdään olevan jotain sellaista tietoa, jota puolestaan asiakkaalla ei nähdä olevan. Tämän tiedon avulla sosiaalityöntekijä pystyy jäsentämään asiakkaan tilanteen, tarvittavat muutokset sekä sen, mitä toimenpiteitä näiden muutosten aikaansaaminen vaatii. Sosiaalityöntekijä määrittää tässä suhteessa myös muutoksen suunnan, eli sen, mitä kohti pyritään. Asiakkaan kertomus on myös tietyllä tapaa alisteinen asiantuntijan kertomukseen nähden, ja viime kädessä asiantuntijalla on mahdollista erotella väärä ja oikea tieto toisistaan sekä tehdä päätös. (Juhila 2006, 62.)

Lastensuojelulain (417/2007) 40 §:n perusteella lapsi on otettava hyvinvointialueen huostaan ja järjestettävä hänelle sijaishuolto, mikäli puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kasvuolosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä, tai mikäli lapsi itse vakavasti vaarantaa terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon tai muulla niihin rinnastettavalla käyttäytymisellään vaarantaa terveyttään tai kehitystään. Huostaanottoon ja sijaishuollon järjestämiseen voidaan kuitenkin ryhtyä vain, mikäli avohuollon tukitoimet eivät olisi lapsen edun mukaisen huolenpidon toteuttamiseksi sopivia tai ne osoittautuvat riittämättömiksi, ja sijaishuollon arvioidaan olevan lapsen edun mukaista.

Yksi sosiaalityön ristiriidoista onkin niin kutsuttu tuen ja kontrollin dilemma. Sillä tarkoitetaan sitä, että sosiaalityön nähdään olevan toimintaa, jonka tarkoituksena on seistä asiakkaiden rinnalla ja olla vahvistamassa heidän omia resurssejaan. Lisäksi sosiaalityön tehtävänä on pitää huolta ihmisistä, joilla ei siihen itsenäisesti ole voimavaroja, mutta toisaalta myös kontrolli sellaisissa tilanteissa, jossa ihminen omalla toiminnallaan vahingoittaa itseään, lähipiiriään tai koko yhteiskuntaa. (Juhila 2006, 160.)

Lastensuojelussa työskennellään pitkälti julkisen ja yksityisen rajapinnassa. Sosiaalityön ja lastensuojelun tehtävänä on valvoa sitä, että osin määrittelemätön mutta toisaalta myös hyvin normatiivinen *lapsen etu* toteutuu. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on tukea asiakasta lapsen edun

toteutumiseen pyrkimisessä sekä samanaikaisesti valvoa ja kontrolloida, mikäli tästä poiketaan. Termiä *kaksoisvastuu* käytetään kuvaamaan sitä, millä tavoin sosiaalityöllä on vastuu toteuttaa tarpeen tullen kontrollitoimia suhteessa siihen, miten vanhemmat ottavat tai eivät ota vastuuta tilanteesta toivotulla tavalla. (Arnkil & Eriksson 1996, 230–231, 235.)

Haasteeksi voidaan kuitenkin usein havaita se, että asiakkaan ja työntekijän näkemykset normeista ja ”normaalista” voivat poiketa toisistaan. Kysymys siis on siitä, kuka määrittää sen, mikä on normaalia. Siihen, millä tavoin sosiaalityöntekijä käyttää harkintavaltaa, vaikuttaa tietoisesti tai tiedostamatta myös sosiaalityöntekijän henkilökohtainen tausta, mielipiteet, arvot ja näkemykset. Osin myös tästä johtuen sosiaalityöntekijöiden näkemykset yksittäisen asiakkaan tilanteesta ja sen hoitamisesta voivat vaihdella suurestikin, ja sen vuoksi sosiaalityöntekijöillä tulisi työssään saada riittävästi kollegiaalista tukea sekä mahdollisuuksia keskusteluun asiakkaan tilanteista ja erilaisista toimenpidevaihtoehdoista.

Lastensuojelussa käytetään merkittävää julkista valtaa ja työskennellään lasten ja perheiden elämään suuresti vaikuttavien asioiden äärellä. Tämän vuoksi on tärkeää, että lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on tilanteesta riittävät tiedot sekä mahdollisuus luoda selkeä käsitys yhdessä lapsen ja perheen kanssa siitä, mikä lapsen ja perheen tilanteessa olisi lapsen edun näkökulmasta paras ratkaisu. Sosiaalityön erityisyys piilee myös siinä, että sosiaalityöntekijän tehtävänä ei ole ainoastaan keskittyä tutkimaan tapausta, vaan sosiaalityöntekijä vastaa omalla toiminnallaan siitä, että hänen tekemänsä ratkaisu on lapsen edun mukainen. Sosiaalityöntekijän tehtäväksi ei jää ainoastaan tuottamiensa määritysten perusteleminen, vaan ennen kaikkea sosiaalityöntekijä vastaa siitä, mitä päätöksestä muille subjekteille seuraa. Sosiaalityöntekijän ratkaisu saattaa muuttaa merkittävästi perheenjäsenten elämää. (Heino 1997, 369.) Harkintavallan sisällyttämiseksi osaksi sosiaaliturvaa mahdollisimman onnistuneella tavalla ei siis ole yksiselitteistä ratkaisua (Rajavaara 2014, 136).

Joissain tilanteissa kyse ei ole ainoastaan sosiaalityöntekijän harkinnasta, vaan toisinaan myös esimerkiksi kunnan budjetit saattavat käytännön tasolla asettaa rajat sille, minkälaisia päätöksiä sosiaalityöntekijän on taloudellisissa puitteissa mahdollista tehdä. Tämän seurauksena joissain yksittäistapauksissa sosiaalityöntekijän voi olla mahdotonta toimia yksilöllisen vastuunsa ja moraalinsa mukaan, ja jopa joutua punnitsemaan ”lapsen ja kunnan etua” esimerkiksi suuria kustannuksia vaativissa huostaanotto- ja sijoituspäätöksissä (Heino 1997, 372).

Kun asiaa lähdetään tarkastelemaan lähemmin, huomataan, että institutionaalisella rajalla tapahtuva päätöksenteko pitää sisällään erittäin monia ulottuvuuksia, ja lopullinen päätös siitä, missä asiakkaan asiakkuus aloitetaan, saa vaikutuksia niin asiakkaan kuin myös työntekijän elämästä ja kokemuksista. Sosiaalityöntekijällä on myös esimerkiksi lastensuojelun asiakkuutta määritellessään samanaikaisesti useita eri rooleja. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on arvioida ja tutkia, päättää asiakkuudesta sekä tukea ja järjestää palveluita asiakkaalle sen tarpeen mukaan, mitä työntekijä on asiakkaalla tulkinnut olevan. Näin ollen sosiaalityöntekijän tehtävänä on valmistella, päättää ja toimeenpanna lastensuojelun asiakkuuspäätös. Tämän perusteella ei siis ole ihmeäkään, että luottamus nousee tässä keskeiseksi teemaksi, ja että ilmiö näyttäytyy osin ristiriitaisena. Luottamuksen luominen asiakkaaseen nähdään tärkeänä, mutta samanaikaisesti viranomaisena eri tehtävissä suoriutuen se tuottaa toimintaan oman haasteensa. (Heino 1997, 371.)

4 Tutkimuksen toteuttaminen

4.1 Tutkimuksen tavoite ja tehtävä

Tässä luvussa kuvaan, kuinka olen toteuttanut tutkimukseni. Olen toiminut opintojeni aikana yhden kesän ajan sosiaalityöntekijän viransijaisuudessa palvelutarpeen arviointiyksikössä, ja sen jälkeen siirtynyt viransijaisuuteen lastensuojeluun. Koen, että molemmissa tiimeissä työskenneltyäni olen saanut näkökulmia siihen, millä tavoin asiakkuudet perhesosiaalipalveluiden ja lastensuojelun välillä jakautuvat, sekä minkälaisin perustein lapset tulevat asiakkaiksi lastensuojeluun. Tämän vuoksi kiinnostuin tarkastelemaan pro gradu -työssäni vielä tarkemmin palvelutarpeen arvioinnin lopputulemaa ja sitä, miten ja millä perustein palvelutarpeen arviointia tekevät työntekijät tekevät päätöksen asiakkuuden siirtymisestä ja alkamisesta lapsiperhepalveluissa tai lastensuojelussa.

Tutkimukseni on laadullinen tutkimus. Laadullisen tutkimuksen myötä minun on mahdollista hyödyntää saatua tietoa laajasti ja monipuolisesti. Laadullinen tutkimus sopii mielestäni hyvin palvelutarpeen arvioinnin prosessin tarkasteluun, sillä se antaa mahdollisuuden hyödyntää käytännön työtä tekevien työntekijöiden haastatteluita aineistona ja auttaa ymmärtämään ilmiötä syvällisemmin myös työntekijänäkökulmasta. Tutkimukseni taustalla ovat laajat teoriat, kuten institutionaalinen raja, katutason byrokratia, harkintavalta sekä vertikaalinen asiantuntijuus.

Tämä teoreettinen viitekehys tukee hyvin aihettani ja mahdollistaa aineiston tulkinnan useammista eri näkökulmista.

Tutkimuskysymykseni ovat:

Millä perustein asiakkuus siirretään lapsiperheiden palveluihin palvelutarpeen arvioinnin lopputuloksena?

Millä perustein asiakkuus siirretään lastensuojeluun palvelutarpeen arvioinnin lopputuloksena?

Mitkä tekijät voivat haastaa arvioinnin tekemistä ja asiakkuuden siirtoa palveluihin?

Tutkimukseni tavoitteena on nostaa esiin kokemuksia ja näkemyksiä asiakkuuksien siirroista ja niihin liittyvistä haasteista palvelutarpeen arviointia tekevien työntekijöiden näkökulmasta. Näen, että laajemmin tarkasteltuna tutkimukseni tarjoaa tärkeää tietoa niin palvelujärjestelmän kehittämiseksi kuin myös sosiaalityön käytännön toteuttamisen tueksi. Tutkimuksessani resurskikysymykset sekä rakenteelliset kysymykset nousevat tärkeiksi, ja tutkimukseni myötä saadaan uutta tietoa siitä, millä tavoin nämä tekijät heijastuvat arviointia tekevien työntekijöiden päätöksentekoon ja sitä myötä myös asiakkaiden saamaan palveluun.

4.2 Tutkimusaineiston kuvaus

Tutkimuskysymykseni ovat muovautuneet aineistoa analysoidessani. Olen valinnut tutkimukseni aineistoksi Tietoarkiston Aila-tietokannasta löytyvän aineiston FSD3786: Lastensuojelu lapsen etuna -haastatteluaineiston. Haastatteluaineisto on kerätty lastensuojelun ammattilaisilta ja esihenkilöiltä eri kuntaorganisaatioista osana ETU-hanketta vuosina 2021-2022. Haastatteluaineisto piti kokonaisuudessaan sisällään myös kokemusasiantuntijoiden ja lastensuojelun asiakaskehittäjien haastatteluita. Kokemusasiantuntijoina oli nuoria aikuisia ja heidän vanhempiaan, joilla on kokemusta lastensuojelusta. Rajasin tähän tutkimukseen käyttämästäni aineistosta kuitenkin pois lastensuojelun kokemusasiantuntijoiden haastattelut, ja päätin käyttää oman tutkimukseni aineistona ainoastaan palvelutarpeen arviointia tekevien alkuarviointi-yksiköiden työntekijöiden haastatteluja. Palvelutarpeen arviointia tekevien työntekijöiden

haastatteluiden lisäksi sisällytin aineistooni myös 9 lapsiperhepalveluiden tai lastensuojelun esihenkilön haastattelua. Rajatessani aineistoni työntekijänäkökulmaan koen saavani kaikista tarkimmin tietoa siitä, millä perustein asiakas siirtyy palvelutarpeen arvioinnista asiakkuuteen arviointia tekevän työntekijän tai esihenkilön näkökulmasta.

Valitsin lopulliseen aineistooni 50 haastattelusta yhteensä 19 haastattelua, jotka pitivät sisällään yhteensä 55 haastateltavaa. Lopulliseen tutkimukseeni valikoituivat haastattelut numero 4, 7, 8, 10, 11, 12, 17, 18, 19, 20, 24, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49 ja 50. Haastattelut 4-24 olivat palvelutarpeen arviointiyksikössä työskentelevien työntekijöiden haastatteluja, ja haastattelut 43-50 olivat esihenkilöiden haastatteluja.

Käyttämässäni haastatteluaineistossa kaikki haastattelut oli toteutettu niin, että osallistuneille esitettiin haastattelun alussa vinjetti, eli kuvitteellinen asiakastilanne, jonka perusteella he lähtivät arvioimaan sitä, mitä vinjetin kaltaisesta yhteydenotosta voisi heidän arvionsa mukaan seurata.

Haastateltaville esitetty vinjetti oli seuraavanlainen:

Tietoonne tulee seuraava tilanne: Elias (9) ja Anna (14) asuvat vanhempiensa kanssa. Eliaksella on haasteita kouluasioissa. Koetulokset ovat olleet heikolla tasolla, eikä Eliaksella ole ystäviä koulussa. Hän on kertonut opettajalle itkuisesti, ettei hän uskalla sanoa vanhemmilleen läksyntekovaikeuksistaan. Koulu ei ole onnistunut tavoittamaan vanhempia. Joinakin aamuina isä on tuonut Eliaksen myöhässä koululle ja isä on vaikuttanut sekavalta. Eliakselle on tehty perheneuvolassa psykologiset tutkimukset, joiden perusteella on arvioitu, että Eliaksen erityiset tarpeet eivät tule kotona kohdatuiksi. Anna pärjää koulussa hyvin ja hänellä on laaja ystäväpiiri. Annan on kuitenkin käynyt tänä syksynä useita kertoja terveydenhoitajalla epämääräisten kipujen ja väsymyksen vuoksi. Hän on ollut jonkin verran öisin pois kotoa viime aikoina. Anna ei ole kertonut vanhemmilleen, missä hän öittää viettä. Molemmilla vanhemmilla on mielenterveysongelmia. Vanhemmat ovat kertoneet perheneuvolassa haasteistaan tukea Eliasta ja Annaa. Anna ei ole kertaakaan tullut perheneuvolan tapaamisiin. Perheneuvolan psykologi ottaa yhteyttä lapsi- ja perhepalveluihin yhdessä vanhempien kanssa.

Alla olevassa taulukossa luokittelen tarkemmin aineistoon valitsemisani haastatteluissa haastateltuja ammattilaisia.

Haastatellut ammattilaiset	Ammattilaisten lukumäärä haastatteluaineistossa
sosiaalityöntekijä	25
sosiaalihoaja	12
lapsiperhepalveluiden / lastensuojelun esihenkilö	9
johtava sosiaalityöntekijä	4
erityissosiaalihoaja	3
asiakasohjaaja	1
psykiatrinen sairaanhoitaja	1

Taulukko 1. Haastatellut ammattilaiset lukumäärittäin

Rajasin alkuperäisestä, kokonaisesta haastatteluaineistosta (50 haastattelua) pois yhteensä 31 haastattelua. Näistä haastatteluista 14 oli asiakaskehittäjien ja/tai kokemusasiantuntijoiden haastatteluja (yhteensä 41 haastateltavaa). Koen, että vaikka kokemusasiantuntijoilla olisi myös voinut olla arvokasta näkemystä siitä, millä perustein asiakkuuden siirtoja palveluihin tehdään, en kuitenkaan nähnyt heiltä saatua tietoa olennaisena työntekijänäkökulmasta tehtävän arvioinnin tarkastelussa.

Puolestaan 17 työntekijöille tehtyä haastattelua (yhteensä 74 työntekijää) rajautui lopullisesta aineistostani pois sen perusteella, että haastatellut työntekijät työskentelivät palvelutarpeen arviointiyksikön sijaan lastensuojelun avohuollon tiimissä, perhepalveluiden tiimissä tai moniammatillisessa tiimissä. Vaikka myös heillä olisi varmasti ollut tietoa siitä, millä perustein asiakkaat ohjautuvat heidän tiimiinsä, halusin kuitenkin tässä tutkimuksessani keskittyä tarkastelemaan asiakkuuteen siirtoa nimenomaisesti arviointia tekevien ja asiakkuuteen siirtävien työntekijöiden näkökulmaa.

Aloitin aineistoni analysoinnin ja läpikäymisen lukemalla läpi kaikki tutkimukseeni valitsemani haastattelut. Valmiissa aineistossani haastattelut olivat jo litteroidussa muodossa, joten pääsin

käymään suoraan haastatteluaineiston sisältöä läpi. Haastattelut olivat toteutettu tietyn haastattelurungon mukaan. Osa kysymyksistä eivät olleet tutkimuskysymysteni kannalta relevantteja, joten Mendeley-ohjelmaa hyödyntäen kävin jokaisen haastattelun läpi ja alleviivasin värikoodein ne kysymykset ja vastaukset, joiden katsoin liittyvän tutkimaani aiheeseen ja tutkimuskysymyksiini.

Valitsemieni kysymysten ulkopuolelle jätin esimerkiksi kysymykset tekoälyn hyödyntämisestä palvelutarpeen arvioinnissa, kysymykset liittyen tulkin käyttöön palvelutarpeen arvioinnin aikana sekä kysymykset liittyen siihen, millä tavoin palvelutarpeen arvioinnin lopputuloksesta perheelle kerrotaan, sillä ne eivät olennaisesti liittyneet kysymyksiini siitä, millä perustein arviointia tekevät työntekijät siirtävät asiakkuuden eteenpäin lapsiperheiden palveluihin tai lastensuojeluun palvelutarpeen arvioinnista.

Kun tutkija on muodostanut tutkimuskysymyksensä, tulee hänen tiedostaa se, mitä hän haluaa aineistosta löytää. Tämä mahdollistaa sen, että aineistosta on oman tutkimusaiheen kannalta mahdollista saada rajattua pois epäolennaiset asiat, sillä aineistolla tulee olla mahdollista rakentaa vastaus esitettyyn kysymykseen (Prasad 2008 181–182).

4.3 Tutkimusmenetelmänä fokusryhmähaastattelu

Tutkimukseni aineisto koostuu ryhmähaastatteluista, joissa kussakin on ollut mukana yhdestä kuuteen haastateltavaa. Fokusryhmien ohjaajien oppaan (Kaskiharju ym. 2006) mukaan fokusryhmähaastatteluissa suositeltava ryhmäkoko on neljästä kahdeksaan henkilöä. Koska en haastatellut tutkimukseni aineiston haastatelluita itse, ei minun ollut mahdollista vaikuttaa haastatteluryhmien kokoon. Haastattelut on toteutettu valtakunnallisesti hyvinvointialueiden keskuskunnista sekä myös satunnaisista pienemmistä kunnista. Tämän perusteella ajattelisin, että erityisesti pienten kuntien sosiaalitoimistoissa työskentelee usein vain muutamia henkilöitä, ja sen vuoksi myös haastatteluryhmät näiden kuntien osalta ovat mahdollisesti olleet suurempia kuntia isompia.

Esihenkilöiden haastattelut erosivat palvelutarpeen arviointia tekevien työntekijöiden haastatteluista siten, että esihenkilöt oli kahta esihenkilöä lukuun ottamatta haastateltu yksin. Nämä kaksi esihenkilöä oli haastateltu yhteisessä haastattelussaan. Kaikkien tutkimukseeni valitsemieni haastateltavien kokonaislukumäärä oli 55, ja heistä 7 oli esihenkilöitä, jotka oli

haastateltu yksin. Huomattavasti suurin osa aineiston haastatteluista oli siis haastateltu ryhmässä, minkä vuoksi tarkastelen aineistoani fokusryhmähaastattelun piirteiden kautta.

Fokusryhmähaastattelun olennainen tarkoitus on tunnistaa erilaisia näkemyksiä tutkimusaiheesta ja saada käsitys osallistujien itsensä näkökulmasta (Hennink 2007, 5). Fokusryhmähaastattelua ohjaa kysyjä (tutkija), joka johtaa keskustelua etukäteen laaditun haastatteluoppaan avulla. Kysyjän tehtävänä on myös pitää huoli siitä, että kaikki teemat tulevat käsitellyiksi. Fokusryhmähaastattelua menetelmänä on pidetty yksilöhaastatteluista parempana vaihtoehtona sen vuoksi, että se antaa osallistujille mahdollisuuden myös toisten osallistujien innostamiseen ja sitä myötä rakentamaan monipuolisempaa tietoa tutkimuksen kannalta. (Hennink 2007, 4). Jotta fokusryhmähaastattelu voi onnistua, on sen edellytyksenä haastatteluun osallistuvien henkilöiden jaettu mielenkiinto keskusteltavaan kohteeseen (Kaskiharju ym. 2006, 10). Fokusryhmähaastattelussa spontaanin keskustelun syntyminen haastateltavien kesken mahdollistuu, sillä keskustelun pääpaino ei ole tutkijassa. Keskustelun tavoitteena on se, että ryhmäläisten kesken syntyisi keskustelua (Hennink 2007, 5). Fokusryhmähaastattelu saattaa myös toisinaan kääntyä enemmän keskusteluksi kuin haastatteluksi. Tätä kutsutaan fokusryhmäkeskusteluksi. Tämä on fokusryhmähaastattelussa myös sallittua, kunhan keskustelun fokus säilyy edelleen määritellyssä, yhteisessä teemassa (Kaskiharju ym. 2006, 10). Tutkimukseni haastatteluissa oli selkeästi havaittavissa keskustelun piirteitä, ja osassa haastatteluista keskustelu poikkesi mielestäni melko huomattavastikin. Näissä keskusteluissa keskustelun ohjaaja kuitenkin johdatti keskustelun ennakkoon suunniteltujen kysymysten myötä hienovaraisesti takaisin käsiteltäviin kysymyksiin ja aiheisiin.

Kun olin saanut kaikki haastattelut käytyä läpi ja yliviiivattua mielestäni olennaiset vastaukset, aloin käydä haastatteluaineistoja toisena päivänä läpi, ja kopioida näitä alkuperäisilmaisuja luomaani erilliseen Word-tiedostoon. Nimesin kopioimani haastatteluvastaukset niin, että esimerkiksi haastattelun numero neljä (H4) vastaaja kaksi (V2) oli nimetty vastauksen perään lyhenteellä ”H4, V2”, ja niin edelleen, jotta minulle säilyi selkeänä se, mistä haastatteluista vastaukset ovat peräisin. Tällä tavoin myös tutkimuksessani esiintyvät sitaatit saa helposti yhdistettyä alkuperäiseen haastatteluaineistoon. Alkuperäisessä aineistossa jokaisessa haastattelussa vastaajat oli nimetty samalla tavalla, esimerkiksi V1, V2, V3 ja niin edelleen. Tämä tarkoittaa, että ainoa keino erotella vastaajat toisistaan näitä lyhenteitä käyttäen olisi ollut mainita se, mistä haastatteluaineistosta heidän vastauksensa on peräisin. Halusin kuitenkin selkeyttää tätä niin, että jokaiselle vastaajalle on oma lyhenteensä. Kuvaan tätä muotoilua seuraavalla sivulla

olevassa taulukossa. Mielestäni tämä tapa luokitella vastaajia oli selkein, eivätkä vastaajat näin ollen sekoitu keskenään.

Osassa haastatteluista oli jäänyt epäselväksi, kuka haastateltavista oli vastannut kysymykseen, sillä vastaajien äänet olivat esimerkiksi saattaneet kuulostaa hyvin samalta. Tämän vuoksi litteroija ei ole ollut varma, kuka vastaajista on ollut kyseessä. Näissä epäselviksi jääneissä vastauksissa vastaajasta on käytetty tunnusta ”V?”, ilman numerointia. Lainauksesta käy kuitenkin ilmi, mistä haastattelusta vastaus on peräisin. Kävin jokaisen haastatteluaineiston vielä systemaattisesti läpi, ja poimin jokaisesta aineistosta alkuperäisvastaukset erilliseen tiedostooni.

Seuraavalla sivulla olevan taulukon avulla selkiytän sitä, mistä haastattelusta kunkin haastateltavan tuloksissa esiintyvät alkuperäisilmaukset ovat peräisin, ja miten olen vastaajia luokitellut.

Haastatteluaineiston numero	Haastateltavien määrä / haastattelu	Haastateltavien tunnuks
H4	4	V1-V4
H7	6	V5-V10
H8	4	V11-V14
H10	3	V15-V17
H11	4	V18-V21
H12	4	V22-V25
H17	3	V26-V28
H18	2	V29-V30
H19	6	V31-V36
H20	5	V37-V41
H24	5	V42-V46
H43	1	V47
H44	1	V48
H45	2	V49-V50
H46	1	V51
H47	1	V52
H48	1	V53
H49	1	V54
H50	1	V55

Taulukko 2. Vastaajista käytetyt tunnuks luokiteltuina haastatteluittain

4.4 Analyysimenetelmänä sisällönanalyysi

Analysoin tutkimukseni käyttäen tutkimusmetodina laadullisen tutkimuksen sisällönanalyysiä. Sisällönanalyysiä voidaan pitää niin kutsuttuna ”perusmenetelmänä” analysointiin, ja sen avulla on mahdollista analysoida lähes mitä tahansa kirjalliseen muotoon saatettua materiaalia (Tuomi & Sarajärvi 2018, 87). Termillä ”analyysi” tarkoitetaan yksinkertaistettuna aineiston huolellista lukemista, pohtimista, jäsentämistä ja tekstikokonaisuuden järjestelyä. Analyysin

tarkoituksena on siis kaikessa yksinkertaisuudessaan saada selkoa runsaasta tekstimassasta kiteyttäen sen sisältöä sekä tarkastellen niitä keskeisiä seikkoja aineistosta, jotka ovat tutkimuksen kannalta hyödyllisiä. Aineiston analysoinnin tavoitteena on se, että lopulta tulisi olla kassassa enemmän, kuin pelkkä alkuperäismuodossa oleva aineisto (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006). Sisällönanalyysissä aineisto pilkotaan ensiksi osiin, käsitteellistetään ja sen jälkeen kasataan jälleen uudelleen yhdeksi loogiseksi kokonaisuudeksi (Tuomi & Sarajärvi 2018, 87). Alasuutari (1990) on kuvannut tätä Eskolan ja Suorannan (2008) teoksessa niin, että kvalitatiivista tutkijaa voidaan kuvata verkonkutojana, jonka tehtävänä on parsia revennyt verkko niin, että se on jälleen pitävä.

Sisällönanalyysissä tekstin analysointi tapahtuu tarkastelemalla jo valmiiksi tekstimuodossa olevia tai sellaiseksi muutettuja aineistoja. Sisällönanalyysin avulla tutkittavasta ilmiöstä pyritään muodostamaan tiivistetty kuvaus, jonka avulla tutkimuksen tulokset saadaan kytkettyä aiheesta tehtyihin muihin tutkimuksiin ja niiden tuloksiin sekä liitettyä tulokset ilmiön laajempaan kontekstiin (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006).

Sisällönanalyysi on mahdollista toteuttaa joko aineistolähtöisesti, teorialähtöisesti tai teoriaohjaavasti. Teoriaohjaava analyysi sekä aineistolähtöinen analyysi etenevät aineiston mukaan. Teorialähtöisessä sisällönanalyysissä puolestaan sisällönanalyysin tutkimusrunkona on aiempi viitekehys (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006). Aineistolähtöistä laadullista analyysiä kutsutaan myös induktiiviseksi analyysiksi ja teorialähtöistä analyysiä deduktiiviseksi analyysiksi. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 91). Näitä menetelmiä on myös mahdollista yhdistää samassa tutkimuksessa. Tässä tutkimuksessani olen kiinnostunut tarkastelemaan asiakkuuksien siirtymistä palvelutarpeen arvioinnista lapsiperheiden palveluiden tai lastensuojelun asiakkuuteen palvelutarpeen arviointia tekevien työntekijöiden näkökulmasta. Kuten aiemmin teoriaosiossa jo totesin, sosiaalityöntekijät käyttävät työssään huomattavaa julkista valtaa, ja esimerkiksi sosiaalityöntekijän harkintavallan käytöllä on suuri merkitys siinä, mihin lapsen asiakkuus päätehtään palvelutarpeen arvioinnista siirtää. En halunnut kuitenkaan tehdä analyysiä ainoastaan aineistolähtöisen analyysin perusteella, jotta saan sisällytettyä tutkimukseeni myös aiemmat, itseäni aiheen näkökulmasta kiinnostavat taustateoriat selkeästi, kuitenkin liikaa aineistoa, teemoja ja tuloksia ennalta määrittelemättä.

Aineistolähtöisen laadullisen eli induktiivisen aineiston analyysia voidaan kuvata kolmivaiheisena prosessina. Ensimmäisenä prosessissa on aineiston redusointi eli pelkistäminen, toisena

aineiston klusterointi eli ryhmittely ja kolmantena abstrahointi eli teoreettisten käsitteiden luominen. Ennen aineiston analysointia tulee sisällönanalyysissa määrittää analyysiyksikkö. Tällä voidaan tarkoittaa esimerkiksi yksittäistä lausetta, samaa tai ajatuskokonaisuutta. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 91.) Kuten jo aiemmin sivusin, tässä tutkimuksessani analyysiyksiköksi valikoitui sellainen virke tai lause, joka piti sisällään oleellista sisältöä tutkimukseni ja tutkimuskysymykseni kannalta.

Ensimmäisenä vaiheena sisällönanalyysissa on se, että alkuperäisdata pelkistetään eli redusoidaan niin, että kaikki kyseiselle tutkimukselle tarpeeton ja epäolennainen rajataan pois aineistosta. Käytännössä tämä voi tarkoittaa esimerkiksi väreittäin alleviivausta tai esimerkiksi materiaalien pilkkomista osiin. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 92.) Toteutin redusoinnin lataamalla ensiksi kaikki tutkimukseen valitsemani haastattelut Mendeley-ohjelmaan. Mendeleyssä kävin jokaisen aineiston läpi lukemalla, ja yliviivauskynä-ominaisuutta hyödyntäen yliviivasin tekstistä omasta mielestäni olennaisia ja tärkeitä vastauksia oman tutkimukseni kannalta.

Kun aineistodata on saatu pelkistettyä eli redusoitua, aletaan sitä klusteroida eli ryhmitellä. Klusteroinnilla tarkoitetaan sitä, että aineistosta poimitut alkuperäiset ilmaukset käydään tarkasti läpi, ja aineistosta etsitään käsitteitä, jotka kuvaavat joko samankaltaisuuksia tai eroavaisuuksia. Käsitteet, jotka kuvaavat samaa ilmiötä, tulee ryhmitellä ja yhdistää eri luokiksi. Näistä eri luokista muodostuvat alaluokat, jotka nimetään käsitteellä, jotka kuvaavat kyseisen luokan sisältöä. Klusteroinnin tarkoituksena on saada luotua pohja tutkimuksen perusrakenteelle ja saada tutkittavasta aiheesta alustavia kuvauksia. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 92.)

Aineiston klusterointivaiheessa aloin aiemmin lukemien kokonaisten haastatteluaineistojen sijaan käydä läpi erillistä Word-tiedostoani, jonka kasasin aineiston redusointivaiheessa. Näitä pelkistettyjä ilmauksia läpikäydessäni aloin muodostaa ilmauksista alaluokkia, jotka helpottivat minua hahmottelemaan tutkimukseni tuloksia kokonaisuuksiksi yksittäisten ilmausten sijaan. Tässä vaiheessa aloin myös hahmotella itselleni alustavaa runkoa siitä, millä tavoin tulen esittämään tutkimukseni tuloksia. Tämä hahmotteluprosessi jatkui edelleen aineiston abstrahointivaiheessa.

Alla olevassa taulukossa on esimerkki aineistoni klusteroinnista ja redusoinnista taulukkomuodossa.

Alkuperäinen ilmaus	Pelkistetty ilmaus	Alaluokka
”Mutta sitten vanhemmat on ehkä vielä, ehkä helpompi kysymys että jos ne kieltäytyy ja siinä on oikeasti lastensuojelulliset huolet niin sittenhän se pitää viedä lastensuojeluun” V18, H11	Vanhempien kieltäytyminen tarjotuista palveluista	Perheen negatiivinen suhtautuminen tarjottuihin palveluihin
”Ajatellaan näin, että jos vanhemmat tai nuori vaikka itse täysin vastustaa asiakkuutta, niin silloin me ei kyllä sosiaalihoitolain asiakkuutta edes tarjota, vaan sitten se on lastensuojelua” V47, H43	Asiakkuutta vastustava nuori tai vanhempi	
”Asiakkuuksia on laitettu lastensuojeluun sen takia, että vanhempien kanssa ei saada selvitettyä asioita” V28, H17	Lastensuojelun asiakkuuden aloittaminen vanhemman vetäytyessä yhteistyöstä	
”Jos vanhemmat vetäytyisi kokonaan siitä arviointiprosessista, niin arviointi jäisi tavallaan tekemättä ja se jäisi ihan vaillinnaiseksi, että sitten täytyisi miettiä jo lastensuojeluasiakkuuden alkamista suoraan” V39, H20	Arvioinnin jääminen vaillinnaiseksi vanhemman arviointiprosessista vetäytymisen vuoksi	

Taulukko 3. Esimerkki aineiston klusteroinnista ja redusoinnista

Klusteroinnin jälkeen aineisto käsitteellistetään eli abstrahoidaan. Abstrahoinnin tarkoituksena on saada erotettua tutkimuksen kannalta olennaista tietoa ja tämän tiedon perusteella muodostettua teoreettisia käsitteitä. Abstrahointiprosessin aikana tutkijan pyrkimyksenä on saada rakennettua käsitteiden avulla kuvausta tutkimuskohteestaan. Abstrahoinnin yhtenä teemana on myös teoreettisten käsitteiden ja empirian liittäminen toisiinsa niin, että johtopäätöksiä ja teoriaa verrataan alkuperäisaineistoon koko prosessin ajan. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 94–95.)

Pyrin abstrahointiprosessissani siihen, että sain luotua teoriaa ja empiiristä aineistoa yhdistämällä ja luokittelemalla runkoa tulososiota varten.

Seuraavalla sivulla olevassa taulukossa on esimerkki tutkimukseni aineiston abstrahoinnista taulukkomuodossa.

Pelkistetty ilmaus	Alaluokka	Yläluokka
Vanhempien kieltäytyminen tarjotuista palveluista	Perheen negatiivinen suhtautuminen tarjottuihin palveluihin	Palveluiden rajapinnalle jääminen
Asiakkuutta vastustava perhe		
Lastensuojelun asiakkuuden aloittaminen vanhemman vetäytyessä yhteistyöstä		
Arvioinnin jääminen vaillinaiseksi vanhemman arviointiprosessista vetäytymisen vuoksi		
Erimielisyys esihenkilön kanssa asiakkuuden tarpeesta	Näkemyserot työntekijöiden välillä asiakkuussiirroista	
Eri näkemys siirrosta lastensuojelun ja arviointia tehneiden työntekijöiden välillä		
Näkemyserot sosiaalihuoltolain ja lastensuojelulain mukaisten palveluiden sisällöistä		

Taulukko 4. Esimerkki aineiston abstrahoinnista

Kun olin abstrahoinut aineistoni yläluokkiin, kaipasin itselleni vieläkin tarkempaa rajausta helpottamaan sisällysluettelon ja kokonaisuuden kasaamista. Tämän vuoksi päätin jatkaa aineiston abstrahointia ja analyysiä niin, että jaottelin aineiston vielä pääluokkiin.

Jaettuani aineiston yläluokkiin ja edelleen pääluokiksi asti, hyödynsin näitä pääluokkia lopullista sisällysluetteloa luodessani. Lopullisessa tutkimuksessani pääluokiksi muodostuivat *haasteet asiakkuuksien siirrosta, perusteet asiakkuuden siirrolle lapsiperheiden palveluihin* sekä

perusteet asiakkuuden siirrolle lastensuojeluun. Nämä myös muodostuivat lopullisen sisällysluettelon pääotsikoiksi.

4.5 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus

Löydettyäni tutkimukseni haastatteluaineiston Aila-tietokannasta, varmistin, että sen alkuperäiset tekijät ovat antaneet luvan hyödyntää haastatteluita pro gradu -tutkimusta varten. Aineiston kuvauksessa esiteltyjen ehtojen mukaisesti aineistoa saa käyttää ainoastaan aineistolupahakemuksessa mainittuihin tarkoituksiin, kuten väitöskirjatutkimukseen tai pro gradu -tutkimukseen. Tutkimusaineistoa ladatessani vastasin kyselyyn hyödyntäväni sitä sosiaalityön pro gradu -tutkimukseen. Tutkimuksessani käyttämäni haastattelut oli toteutettu vuosina 2021-2022, joten aineisto oli suhteellisen tuoretta ja sitä myötä myös ajankohtaisuuden kannalta luotettavaa. Tutkimukseni lopulliseen aineistoon valikoitui yhteensä 55 haastateltua työntekijää, jotka jokainen olivat relevanttia kohderyhmää tutkimukseni kannalta. Tutkimukseni otos oli siis suhteellisen laaja, mikä myös lisää tutkimuksen luotettavuutta ja vertailukelpoisuutta. Haastatellut työntekijät olivat kaikki palvelutarpeen arviointia tekeviä työntekijöitä ja esihenkilöitä, joista suurin osa oli sosiaalityöntekijöitä.

Valmiin aineiston hyödyntämisessä oli mielestäni sekä hyvät puolensa että haasteensa. Haasteina koin sen, ettei minulla itselläni ollut mahdollisuutta vaikuttaa aineistoon ja esimerkiksi siihen, miten tutkimukseen osallistuvia on informoitu esimerkiksi mahdollisuudesta tutkimuksesta poisjättäytymiseen missä tahansa tutkimuksen vaiheessa. En myöskään löytänyt tästä tietoa aineiston lisätiedoista. Minulla ei myöskään ollut mahdollisuutta vaikuttaa haastatelluille esitettyihin kysymyksiin. Sekundääriaineistoa käyttäessään tutkija ei välttämättä saa käyttöönsä juuri oman tutkimusongelmansa kannalta relevanttia aineistoa, sillä aineistoa ei välttämättä ole kerätty juuri tutkijaa kiinnostavista asioista. (esim. Ronkainen ym. 2011) Tämän vuoksi tutkijan tulee olla valmis siihen, että hän tarkastelee tutkimiaan asioita aineiston ehdoilla ja asettaa kysymyksiä valmiille aineistolle. Tämän vuoksi työskentelinkin pitkälti aineiston ehdoilla ja muovasin omia tutkimuskysymyksiäni sen mukaiseksi, mitä tietoa aineistolla oli minulle tarjota.

Myös toinen eettisestä näkökulmasta itseäni mietityttänyt asia prosessin aikana oli se, että tutkimukseeni haastatelluilla työntekijöillä ei ole tietoa siitä, että he ovat antamansa haastattelun

myötä osana pro gradu -tutkimustani. Tutkimukseni aineisto on kerätty erästä hanketta varten, johon haastateltavat ovat toki antaneet suostumuksensa, mutta minulla ei ole tietoa siitä, onko heidän tiedossaan se, että haastatteluaineisto on vapaasti käytettävissä myös opinnäytettä varten. Toisaalta ajattelen, että tämänkaltaisessa aiheessa asia todennäköisesti ei ”vahingoita” tai loukkaa ketään, vaikka heidän tietoonsa tulisikin, että heidän antamiaan vastauksia on hyödynnetty alkuperäisen käyttötarkoituksen lisäksi myös pro gradu -tutkimuksen haastatteluaineistona. Pohdin myös sitä, että mikäli aihe olisi sensitiivisempi ja liittyisi enemmän yksilön henkilökohtaisiin asioihin, voisi silloin olla suurempi este siinä, että litteroitu haastatteluaineisto olisi julkisesti kaikkien saatavilla.

Kokemukseni käyttämästäni aineistosta kuitenkin oli pohjimmiltaan se, että aineisto oli rakennettu erittäin ammattimaisesti ja hyvää tieteellistä käytäntöä noudattaen, joten sen käyttämisestä jäi itselleni luottavainen olo myös eettisyyden suhteen. Hyvinä puolina valmiin aineiston hyödyntämisessä koin sen, että sain graduni aineistoksi erittäin huolellisesti ja laajasti toteutetun valmiin aineistopaketin, eikä minun tarvinnut käyttää aikaa esimerkiksi haastatteluihin tai litterointiin. Toisaalta kuitenkin myös koen, että jäin valmiin aineiston myötä ”kauas” haastateltavistani, sillä en edes tiedä, mistä päin Suomea he ovat. Tietyllä tapaa jäin myös kaipaamaan sitä, että olisin saanut tavata haastateltavat ja käydä keskustelua heidän kanssaan henkilökohtaisesti.

Pyrin läpi tutkimukseni tekemisen ja analysoinnin kuvaamaan hyvin tarkasti sitä, millä menetelmillä olen tutkimustani rakentanut ja millä perusteiden olen päätenyt niihin tuloksiin, jotka tutkimuksestani sain. Erityisesti aineiston analysointivaiheessa tekemäni taulukot helpottivat paitsi omaa työskentelyäni tutkimukseni runkoa rakentaessani, myös lukijan selkeää ymmärrystä siitä, mitä kussakin vaiheessa tutkimustani tapahtuu. Huolellisen analysointiprosessin kuvauksen avulla lukijan on mahdollista tarkastella kriittisesti myös sitä, olisiko hänen mahdollista päätyä samoihin vastauksiin ja tulkintoihin tekemäni aineiston analysoinnin pohjalta, mikäli hän toistaisi vastaavan tutkimuksen vastaavilla menetelmillä (Ruusuvuori ym. 2010, 19). Tutkimuksen vaiheiden kuvaus tulee sen vuoksi toteuttaa niin selkeästi, että lukijan on mahdollista ymmärtää ja hyväksyä ne valinnat ja perustelut, jotka tiedon tekemisessä on tehty, ja näin myös vaikuttaa siitä, että esitetty tieto on oikeellista. (esim. Ronkainen ym. 2011) Koko aineiston analyysin tulisi olla läpinäkyvää ja systemaattista, jotta laadullisen tutkimuksen voidaan katsoa olevan luotettava (Ruusuvuori ym. 2010, 19). Myös hyvän tieteellisen käytännön

mukaan tutkimus tulee suunnitella, toteuttaa ja raportoida yksityiskohtaisesti niillä tavoin, mitä tieteelliselle tiedolle asetetut vaatimukset edellyttävät (Tuomi & Sarajärvi, 2017, 111).

Laadullista tutkimusta ja siihen liitettävää objektiivisuuden ongelmaa tarkasteltaessa on tärkeää huomioida havaintojen luotettavuuden ja puolueettomuuden ero. Puolueettomuuteen vaikuttavia tekijöitä ovat esimerkiksi se, tarkasteleeko tutkija saamiaan vastauksiaan ikään kuin omien lasiensa läpi. Tällä tarkoitetaan sitä, että puolueettomuuden kannalta on tärkeää huomioida se, voiko esimerkiksi tutkijan sukupuoli, kansalaisuudella tai virka-asemalla olla vaikutusta siihen, millä tavoin tutkija saamiaan vastauksia havainnoi. (Tuomi & Sarajärvi 2017, 118.) Kuten olen maininnut, työskentelin ennen lastensuojeluun siirtymistäni viransijaisena palvelutarpeen arviointiyksikössä. Tämän vuoksi minun täytyi keskittyä tutkimusta tehdessäni reflektoimaan kriittisesti omaa työtaustaani, etteivät omat kokemukseni aiheeseen liittyen sekä työpaikalla graduaiheestani ja siihen liittyvistä näkökulmista käymämme keskustelut päässeet vaikuttamaan tutkimukseeni, vaan kaikki tutkimukseni aineisto ja tulokset olivat peräisin käyttämästäni haastatteluaineistosta. Pyrin varmistamaan oman puolueettomuuteni sillä, että pidin tiiviisti läpi työskentelyn mukana tutkimukseni teoreettisen viitekehyksen, jota peilasin läpi tutkimukseni käyttämäni haastatteluaineistoon.

Tutkimusta tehdessäni pidin tärkeänä noudattaa tutkimuksen tekemiseen liittyviä eettisiä periaatteita ja hyvää tieteellistä käytäntöä. Pyrin tämän avulla varmistamaan sen, että tutkimukseni voisi olla myös lisäämässä sosiaalityön tutkimuksen vastuullisuutta ja luotettavuutta. Koin nämä periaatteet erityisen tärkeiksi tutkimuksessani, jonka tarkoituksena on tutkia julkisia palveluita ja julkisissa palveluissa työskentelevien viranomaisten toimintaa.

5 Perusteet asiakkuuden siirrolle lapsiperheiden palveluihin palvelutarpeen arvioinnin päätteeksi

5.1 Perheen yhteistyö sosiaaliviranomaisten kanssa

Vaikka arviointia tekevät työntekijät kuvasivat haastavana määritellä sitä, alkaako lapsen asiakkuus lapsiperheiden palveluissa vai lastensuojelussa, oli haastatteluista kuitenkin havaittavissa hyvin selkeänä kolme teemaa, joilla oli ratkaiseva merkitys siinä, siirtyykö asiakkuus

sosiaalihuoltolain vai lastensuojelulain mukaisten palveluiden alle. Luokittelin ja nimesin nämä kolme teemaa niin, että ne ovat perheen yhteistyö sosiaaliviranomaisten kanssa, lapseen liittyvien tekijöiden vaikutus sekä vanhempaan liittyvien tekijöiden vaikutus. Lisäksi arviointia tekevät työntekijät kuvasivat haastatteluissa sitä, minkälaiset tekijät haastavat arvioinnin tekemistä.

Palveluita sekä sosiaalihuoltolain mukaisissa lapsiperhepalveluissa että lastensuojelussa tarjotaan pääasiassa perustuen vapaaehtoisuuteen. Lastensuojeluun asiakkuus voidaan avata, vaikka lapsi tai perhe olisivat sen suhteen vastentahtoisia, mutta asiakkuus lapsiperheiden palveluissa perustuu vapaaehtoisuuteen. (Jaakola ym. 2024a, 148.) Työntekijöiden haastatteluissa asiakkaiden halukkuus palveluiden vastaanottamiseen nousi keskeisenä, jopa keskeisimpänä teemana esiin arvioitaessa sitä, avataanko lapsen asiakkuus perus- vai erityistason palveluihin. Sosiaalihuollon ja lastensuojelun palveluiden eroa onkin määritelty niin, että lastensuojeluasiakkuus syntyisi sellaisissa tilanteissa, joissa perheen nähdään tarvitsevan peruspalveluita raskaampia palveluita *tai* tilanteessa, jossa perheessä nähdään olevan ilmeinen avun tarve, eikä perhe ole tästä tarpeesta huolimatta halukas ottamaan vastaan tukea (HE 164/2014, 92). Haastatteluista oli selkeänä nähtävissä se linjanveto, että mikäli vanhemmat osoittavat olevansa yhteistyöhalukkaita ja ottavat palveluita vastaan, ohjautuu asiakkuus todennäköisemmin sosiaalihuoltolain mukaisiin palveluihin.

”Kyllä mä ainakin ajattelisin, että vanhempien yhteistyö on se eka juttu” V11, H8

”Erityispiirteenä sosiaalihuoltolain mukaisissa palveluissa on se vapaaehtoisuus ja se perheen tahto sitoutua siihen työskentelyyn.” V?, H12

”Ainakin varmaan, jos ne vanhemmat olisi tosi vastaanottavaisia johonkin palvelulle ja sitten lasten tapaamisella ei nousisi mitään erityistä esille. Vanhemmat olisi vastaanottavaisia palveluille ja mitään ihmeempää ei tämän alkutiedon lisäksi tulisi esille.” V9, H7

Suhteessa siihen, mikä nähdään olevan perheen muutoksen tarve, voi kuitenkin olla erilaisia näkemyksiä perheen ja sosiaalityöntekijän välillä. Mielestäni tässä sivutaan yhtä kiinnostavimmista aiheista, joita olen tätä tutkimusta tehdessäni pohtinut: miten ja kuka määrittää sen, mikä on ”hyväksyttyä” ja ”normaalia”? Missä vaiheessa puolestaan tilanteessa nähdään tarvittavan muutosta, ja kenen tehtävänä on tehdä päätös avun ja tuen välttämättömyydestä? Kuten aiemmin alaluvussa 2.2 mainitsin, sosiaalityöntekijän työtä on arvioida toisten ihmisten elämää (Metteri 2012, 39), ja vertikaalisessa asiantuntijuudessa sosiaalityöntekijällä nähdään olevan

jotain sellaista tietoa, jonka avulla hänen on mahdollista jäsentää asiakkaan tilanne, tarvittavat muutokset sekä ne toimenpiteet, joita tämä vaatii. Vertikaalisuuden ominaisuus on myös se, että se, mitä kohti tulisi pyrkiä, on myös sosiaalityöntekijän määriteltävissä oleva asia. (Juhila 2006, 62.)

Palveluiden vapaaehtoisuutta ja niihin suostumista voi tästä näkökulmasta tarkasteltuna kuitenkin myös varjostaa se, että asiakas on tietoinen siitä, että viranomaisella on myös mahdollisuus vastentahtoisiin toimiin. Tämän vuoksi asiakas saattaa antaa suostumuksensa palveluihin tiedostaessaan sen, että viranomaisten on mahdollista myös toimia ilman suostumusta. Tämän vuoksi yhteistyöhalukkuutta ja vastentahtoisuutta ei kuitenkaan voida nähdä niin yksinkertaisena asiana, kuin sen äkkiseltään voisi katsoa olevan. (Jaakola ym. 2024a, 156–157.)

Vertikaalisen asiantuntijuuden parissa työskenneltäessä ollaan myös eettisesti vaikeiden kysymysten äärellä. Mikäli työskentelyssä toivottu muutoksen suunta on tiedossa esimerkiksi vastuullisempaa vanhemmuutta rakentamaan pyrittäessä, ei siihen liittyviin toimenpiteisiin osallistumisessa todellisuudessa juuri ole varaa neuvotella. Mikäli näihin toimenpiteisiin ei motiivoiduta tai niistä kieltäydytään, vaatii se sosiaalityöntekijältä myös pohdintaa erilaisiin pakkokeinoihin ja niiden käyttöön liittyen. Näihin keinoihin ja niiden käyttämiseen sosiaalityöntekijällä myös tilanteen niin vaatiessa on lainsäädännön pohjalta velvollisuus. (Juhila 2006, 62.) Tässä kuitenkin korostuu erityisellä tavalla se, miten sosiaalityöntekijän on tärkeää tiedostaa käyttävänsä valtaa ja näin ollen myös käyttää sitä eettisesti hyväksytyissä rajoissa (Heino 1997, 370).

Yhteistyöhön liittyen haastatellut näkivät myös sillä olevan merkitystä, kuka sosiaalipalveluihin on yhteydessä tai kuka ilmoituksen lapsen tai perheen tilanteesta on tehnyt. Sen, että vanhempi on itse yhteydessä sosiaalipalveluihin ja pyytää apua, nähtiin olevan positiivinen asia yhteistyön kannalta. Tämän myös nähtiin todennäköisimmin johtavan lapsiperhepalveluiden kuin lastensuojelun asiakkuuteen, mikäli nähtiin, että lapsi tai perhe olisi tilanteensa puitteissa autettavissa perustason palveluilla.

”Jos vanhemmat olisivat itse olleet yhteydessä, niin se usein vähentää meidän huolta, että se on merkki siitä, että he ovat itse halukkaita saamaan apua ja tukea heidän perheensä tilanteeseen” V15, H10

”... äiti soitti itse, että haluaa tehdä lastensuojeluilmoituksen omasta perheestään, niin sitten minä hänelle, kun hän oli vuodattanut asiansa, niin sanoin, että minäpä kirjaan tämän sosiaalihuoltolain mukaisena yhteydenottona enkä lastensuojeluilmoituksena, kun sinä soitit itse ja pyysit apua.” V6, H7”

”Tuo nyt kuulostaisi ensimmäisenä kaikkein parhaimmalta vaihtoehdolta, että vanhemmat itse huomaisi tilanteen ja lähtisi ottamaan yhteyttä, niin sosiaalihuoltolain mukaisiin palveluihin, että heillä olisi halu jo tehdä muutosta asioihin” V40, H20

Asiakkuuksien arvioinnissa asiakkaan oman aktiivisuuden ja toimijuuden merkitys siis korostaa. Yhteydenoton nähtiin kertovan siitä, että perhe on valmis yhteistyöhön ja muutoksen tekemiseen. Tällä voi olla ratkaiseva merkitys siihen, mihin suuntaan palveluita asiakkaan tilanteessa lähdetään kohdentamaan.

5.2 Lapsen ja vanhempaan liittyvien tekijöiden vaikutus arvioitaessa asiakkaan siirtoa lapsiperhepalveluihin

Lapsen itseensä liittyvistä tekijöistä, jotka puoltaisivat asiakkuutta lapsiperhepalveluissa, ei ollut aineistossa juurikaan näkökulmia. Sen sijaan aineiston haastatteluissa lapsen itseensä liittyvät tekijät liittyivät pääosin niihin perusteisiin, millä lapsi siirtyisi lastensuojelun asiakkuuteen. Yllä mainittuun yhteydenottajaan ja sen vaikutukseen liittyen huomionarvoista oli kuitenkin se, että verrattuna vanhemman yhteydenottoon, työntekijöiden mukaan lapsen itsensä yhteydenotto sosiaalipalveluihin nähtiin puolestaan jopa hälyttävänä merkinä. Se, että lapsi on itsenäisesti yhteydessä sosiaalipalveluihin, nähtiin harvinaisena. Lapsen itsensä yhteydenotto nähtiin myös vaikuttavan työntekijöiden keskuudessa niin, että ilmoitukseen tulisi reagoida nopeasti.

”Kyllä mä ajattelen, että jos se lapsi itse, jos hän ottaa itse yhteyttä ja pyytää apua niin se on ainakin itselle sellainen, että siihen on tartuttava ja heti. On se tosi harvinaista, että lapsi itse ottaisi yhteyttä ja näin, ja sitten mä ajattelen että sitten on jo tosi iso huoli ja hätä.” V21, H11

”Jos soittaisi lapsi ja sanoisi, niin kyllä mulla moottorit pärähtäisi kyllä ... mä syöksyisin johonkin, jonkun työkaverin huoneeseen, että apua, nyt homma pyöriin. Kyllä mulla se lapsen, jos lapsi ottaisi muhun, niin kyllä mä, mulla vaikuttaisi kyllä” V?, H4

Vanhempaan liittyvät tekijät suhteessa siihen, siirtykö lapsen asiakkuus lapsiperheiden palveluihin vai lastensuojeluun, nousivat työntekijöiden näkökulmasta erityisen keskeisiksi. Vaikka

kyseessä on lapselle avattava asiakkuus, on vanhemman voinnilla sekä kyvyllä lapsen asioiden hoitamiseen suuri vaikutus arvioitaessa sitä, onko lapsi *palvelun* tai *suojelelun* tarpeessa (kts. Jaakola ym. 2024a).

Vanhemman mielenterveyshaasteet nähtiin yhdeksi arvioinnin kohteeksi siinä, onko lapselle tarvetta avata asiakkuutta. Keskeisenä vanhempien mielenterveyshaasteiden vaikutuksen arvioinnissa nousi kuitenkin esiin se, minkä tyyppisistä haasteista on kyse, ja onko vanhempi avun piirissä ja vastaanottavainen tuelle.

”Vanhemman mielenterveyshaasteet ei olisi semmoisia, että ne heikentää sitä toimintakykyä, että niillä olisi hoitokontaktit ja niissä olisi jonkinlainen hoitotasapaino ehkä” V6, H7

”Ja myös sitten, kun heillä olisi niitä mielenterveysongelmia, niin että onko heillä minkälaisia hoitokontakteja ja missä tasapainossa heillä se sairaus sitten on” V17, H10

Vanhempien mielenterveyshaasteiden ei haastatteluvastauksissa katsottu olevan suoraan sellaisenaan syy lastensuojelun asiakkuuden avaamiselle. Sen sijaan arvioinnissa tulisi kiinnittää erityistä huomiota siihen, minkälainen vanhemman mielenterveysongelmien mahdollinen vaikutus on lapseen ja kykyyn huolehtia hänestä. Tilanteen tarkemman arvioinnin nähtiin olevan vinjetin tapauksessa tarpeellista esimerkiksi perhetyön tai kotipalvelun avulla.

”--- mä ajattelen että tässä tarvitsisi kuitenkin ehdottomasti ottaa perhetyötä tai semmosta, missä nähdään kodin olosuhteita ja miten oikeasti ne mielenterveysongelmat ja muut näkyy kotona” V21, H11

”Vaikka vanhemmilla olisi psyykkisiä sairauksia ja hankaluuksia, niin --- esimerkiksi ottaa pikaisesti perhetyöapua tai kotipalveluapua vastaan, että jotenkin näyttäisi että ne olisi semmoisia palveluja, mitkä voisi olla sopivimpia tässä kohtaa, niin ajattelisin että sitten siinä kohtaa näyttäisi että se siirtymä olisi sinne (sosiaalihoitolain mukaisten palveluiden) puolelle” V37, H20

Mikäli perheessä kuitenkin nähtäisiin olevan tuen tarvetta, ja vanhempi olisi vastaanottavainen tuelle omiin mielenterveyden haasteisiinsa liittyen, nähtiin tämän puoltavan perustason palveluiden riittävyttä ja asiakkuuden avaamista lapsiperheiden palveluissa. On kuitenkin myös muistettava, että lapsella on oikeus omaan tukeensa ja hoitoonsa huolimatta siitä, onko vanhempi hoidon piirissä vai ei (Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2011, 3). Se, että vanhemmalla on oma aktiivinen hoitokontakti ei siis suoraan tarkoita sitä, että perhe olisi autettavissa perustason palveluilla.

”Sitten taas vanhemman mielenterveysongelmat, jos siitä on huolta, mutta se on jollakin tasolla hoidossa, se ei välttämättä automaattisesti tarkoita suojelun tarvetta” V28, H17

”Varmaan jos kaikki on sitoutuneita ottaan apua ja tukea vastaan ja kaipaa muutosta, ja vaikka vanhemmilla olisi mielenterveyden pulmaa mutta se olisi hoidossa ja siihen olisi kontakti olemassa” V21, H11

Lisäksi arvioitaessa sitä, olisiko lapsi ja perhe autettavissa sosiaalihuoltolain mukaisilla palveluilla, nousi esiin vanhemman ja lapsen emotionaalinen suhde. Keskeistä tässä nähtiin olevan se, minkälainen yhteys lapsen ja vanhemman sekä muun perheen välillä on.

”Yksi mielestäni hyvin olennainen elementti on vanhemman ja lapsen emotionaalinen suhde. Että jos siellä on olemassa se yhteys, niin sen varaan voi rakentaa jo paljon. --- Niin se on sellainen peruselementti, jolla niin kuin itse jatkaisin, --- niin jatkaisin sosiaalihuoltolain mukaisia palveluita ja perhetyötä.” V45, H24

Läheinen ja positiivinen suhde lapsen ja vanhemman välillä nähtiin tärkeänä perustana, joka voisi myös puoltaa sosiaalihuoltolain mukaisten palveluiden tarjoamista. Työntekijän on kuitenkin tärkeää kyetä arvioimaan tilanne kokonaisuutena ja arvioida sitä, mikä lapsen osuus kokonaisuudessa on.

6 Perusteet asiakkuuden siirrolle lastensuojeluun palvelutarpeen arvioinnin päätteeksi

6.1 Perheen yhteistyö sosiaaliviranomaisten kanssa

Arvioitaessa asiakkuuden siirtoa lastensuojeluun nousi vanhempien vaikutus keskeiseksi, jopa keskeisemmäksi kuin lapsiperheiden palveluihin tehtävää siirtoa arvioitaessa. Kaikkien haastateltujen jakama yhteinen näkökulma oli se, että mikäli perheen tilanteesta herää huolta ja vanhemmat kieltäytyvät tarjotuista palveluista, siirretään asiakkuus lähtökohtaisesti lastensuojeluun. Näin saadaan varmistettua lapsen oikeus erityiseen suojeluun, joka on turvattu lapsen oikeuksien sopimuksen 3.2 artiklassa (Araneva 2016, 78). Myös aiemmassa luvussa kuvattu sitoutuminen tai sitoutumattomuus tarjottuihin palveluihin nähtiin keskeisenä osana arviointia.

”Jos vanhemmat eivät sitoudu omaan hoitoon tai eivät pysty tukemaan lapsia siihen, että he saisivat riittävää tukea, niin se juuri kaataisi sinne avohuollon puolelle sen asiakkuuden.” V15, H10

”Mä tossa just kaivoin meiän tämmösen, lastensuojelun esimiehen lähettämät kriteerit, että mitkä on lastensuojeluasiakkuuden kriteerit --- lapsen tai vanhemman kieltäytyminen tarvittavista välttämättömistä tukitoimista on osaltaan peruste avata lastensuojelun asiakkuus.” V15, H10

”Mutta sitten vanhemmat on ehkä vielä, ehkä helpompi kysymys, että jos ne kieltäytyy ja siinä on oikeasti lastensuojelliset huolet niin sittenhän se pitää viedä lastensuojeluun” V18, H11

Huomionarvoista kuitenkin on, ettei lastensuojelun asiakkuus kuitenkaan edellytä vastentahtoisuutta voimassa olevassa lainsäädännössä (Jaakola ym. 2024a, 156). Myöskään ei ole syytä ajatella niin, että kaikki lastensuojelussa asiakkuudessa olevat lapset tai heidän vanhempansa olisivat vastentahtoisia tarjottaville palveluille. Tämä on myös oma kokemukseni kentältä, työskennellessäni tälläkin hetkellä lastensuojelussa. Ennen lastensuojelussa työskentelyä minulla itselläni oli jonkinlaisia ennakko-odotuksia liittyen siihen, että lastensuojelussa työskentely tulisi olemaan jatkuvaa väentämistä asiakkaiden ja heidän perheidensä kanssa, mutta työkokemukseni karttumisen myötä tämä oletus on kumoutunut kokonaan. Myös aineistosta kävi ilmi se, etteivät kaikki lastensuojelun asiakasvanhemmat- tai lapset ole missään tapauksessa aina yhteistyökykyttömiä.

”Niin, ja lastensuojelupuolella on myös yhteistyökykyisiä vanhempia, jotka on oikeasti. Sekään ei siinä –” V12, H8

Näen itse, että sillä, miten työntekijänä kohtaamme asiakkaan ja pyrimme tekemään yhteistyötä heidän kanssaan, on valtavan suuri merkitys. Suomalaisessa järjestelmäkeskeisessä käytännössä asiakasnäkökulma on historiallisesti tarkasteltuna ollut hyvin pienessä roolissa, eikä kárjistäen sanottuna asiakasta ole kovin kauaa aikaisemmin edes tunnistettu erikseen analysoitavana toimijana. Nykypäivänä asiakaslähtöisyys nähdään sosiaalityössä tunnusomaisena piirteenä eettisesti kestäväälle työlle (Juhila 2006, 184).

Kuitenkaan aina yhteistyö ei pyrkimyksestä huolimatta ole täysin mutkatonta, ja yksi syy tälle voi olla esimerkiksi se, että samaa tilannetta käsiteltäessä tilanteessa voi olla useampia asianosaisia, ja heidän tulkintansa tilanteesta saattavat poiketa toisistaan. Tämä näkyy erityisesti juuri lastensuojelussa, jossa osapuolet, kuten esimerkiksi yksittäisen perheen jäsenet, voivat

tuoda esiin erilaisia versioita perheen ongelmista. Tällöisessä tilanteessa asiakaslähtöinen työskentely usein ei voi tarkoittaa sitä, että kaikkien asianosaisten versiot tulevat hyväksytyiksi tasapuolisesti perusteltuina. Sen vuoksi sosiaalityöntekijän tehtävänä on pyrkiä rakentamaan kokonaisuudesta kompromissia yhdessä asiakkaan kanssa, ja viime kädessä tehtävä ratkaisu, mikäli kompromissia ei ole mahdollista saada tehtyä. Tilanne, jossa kompromissia ei nähtäisi mahdollisena voisi olla esimerkiksi sellainen, jossa sosiaalityöntekijä näkisi jonkun asianosaista tarvitsevan suojelua. (Juhila 2006, 184.)

6.2 Lapseen liittyvien tekijöiden vaikutus arvioitaessa asiakkaan siirtoa lastensuojeluun

Kuten yllä totesin lapsiperheiden palveluita ja lapseen liittyvien tekijöiden vaikutusta käsitellessäni, lapsen yhteydenotto sosiaalipalveluihin nähdään harvinaisena, ja arviointia tekevät työntekijät pääsääntöisesti pyrkivät käsittelemään lapsen tekemän yhteydenoton mahdollisimman nopealla aikataululla. Haastateltujen työntekijöiden yhtenäinen näkemys oli, että mikäli lapsi itse on yhteydessä sosiaalihuoltoon, tulee siirto lastensuojeluun todennäköisesti kyseen. Arviointia tekevien työntekijöiden haastatteluista kävi myös ylipäättään ilmi se, että lapsen mielipide ja kokemus tuen tarpeesta nähtiin painavana niissä tilanteissa, joissa lapsi itse oli halukas saamaan apua ja tukea. Työntekijöiden näkemys oli, että tilanteessa, jossa palvelulle nähtäisiin tarvetta ja lapsi toivoisi palvelua, mutta vanhempi olisi asiasta eri mieltä, olisi lapsen mielipiteellä suurempi vaikutus ja hän olisi oikeutettu saamaan palvelua. Tämänkaltaisissa tilanteissa työntekijät pohtivat myös tarvetta mahdollisen kiireellisen sijoituksen arviointiin. Loppullinen tuen tarve tulisi ratkaista sen perusteella, mikä on lapsen etu. Sosiaalityöntekijöiden tietoisuus lapsen oikeudet ja edun huomioonottavasta arvioinnista onkin lisääntynyt viimeisten kymmenen vuoden aikana (Jaakola ym. 2024b).

”--- jos lapsi on vaikka työntekijän kanssa sitä mieltä että mä haluan tai mä hyötyisin tätä, ja vanhempi olisi siitä eri mieltä, niin sittenhän se kallistuisi mahdollisesti jopa sinne lastensuojelun puolelle sen takia että vanhempi ei tue lasta ja työntekijän näkemystä jossain tilanteessa siitä mikä se lapsen etu on.” V36, H19

”Jos lapsi haluaisi palvelua ja vanhempi ei, niin toki se korostuu sen lapsen näkemys tietenkin miun mielestä lastensuojelussa. Ja sitten jos vanhemmat, ongelmat olisi vanhemmilla ja he ei haluaisi ja lapsi haluaisi, niin tietenkin tosissaan sen lapsen etu siinä sitten olisi se ratkaiseva” V38, H20

Vastavuoroisesti myös niissä tilanteissa, joissa lapsi itse omalla toiminnallaan aiheuttaa syyn selvittää lastensuojelun tarvetta, tulee lapsen edun olla päätöksenteossa ensisijaisena. Mikäli lapsi itse vastustaisi asiakkuutta vanhemman sitä puoltaessa, ja lapsen etu nähtäisiin tilanteessa ensisijaisena, olisi asiakkuuden aloittaminen lastensuojelussa todennäköisin vaihtoehto lapsen vastustamisesta huolimatta. Myös vanhemman rooli lapsen motivoimisessa tämmöisessä tilanteessa nähtiin tärkeänä.

”Se on aika ratkaisevaa, että kuka on mitäkin mieltä. Jos vanhempi on vaikka työntekijän kanssa sitä mieltä, että joku vapaaehtoinen palvelu, eli siis ei avohuolto, niin olisi lapsen etu, niin lapsihan voi olla että no ei mua kiinnosta tai näin. Sittenhän se on mun mielestä myös vanhemman tehtävä motivoida häntä, tai sitten jos on pienempi lapsi niin tehdä päätös sen lapsen puolesta...” V36, H19

Näen itse, että se, miten tämmöisissä tilanteissa sosiaalityöntekijällä on valta tehdä ratkaisu, on hyvä asia. Olen työssäni törmännyt tilanteisiin, joissa huoltajan on ollut vaikeaa perustella lapselleen tuen tarvetta tai muutoin riittävästi saada nuorta ymmärtämään tarvetta palveluille, vaikka huoltaja itsekin olisi sitä mieltä, että palvelu olisi nuorelle hyväksi. Tämmöisissä tilanteissa viranomaisen puuttuminen lapsen tai nuoren tilanteeseen harkintavaltaa käyttäen on ollut välttämätöntä. Erityisesti nuorten kanssa työskenneltäessä näen myös tärkeänä sen, että nuori pystyisi luottamaan siihen, että sosiaalityöntekijän tekemät ratkaisut ovat oikeita ja hänen etunsa mukaisia, vaikka nuori itse ei palveluihin olisikaan suostuvainen.

”Jos vaikka hatkaava Anna on sitä mieltä, että häntä ei kiinnosta pätääkään, mitä vanhemmat tai joku sossu ajattelee, sittenhän me ollaan suojaavissa tekijöissä hyvinkin nopeasti” V28, H17

Kuten aiemmin totesin, vanhempien osalta lastensuojelun tarvetta määrittivät hyvin vahvasti vanhemman päihteiden runsas käyttö ja/tai vanhemman mielenterveyden haasteet, joiden vaikutus ulottui myös lapseen. Aineistossa myös lapsen oma päihteidenkäyttö sekä mahdolliset mielenterveyden haasteet nousivat useassa kohtaa esiin arvioitaessa sitä, kuuluuko lapsen asiakkuus lapsiperheiden palveluihin vai lastensuojeluun. Kuten vanhempien osalta, myös lasten osalta päihteiden käyttö sekä lapsen toimintaan olennaisesti vaikuttavat mielenterveyden haasteet puolsivat tarvetta lastensuojelun asiakkuudelle.

”Nuorista varmaan, voisin ajatella että nuorten oma päihdeongelma joka tulee selkeästi esiin, että siihen pitää puuttua”. V48, H43

”Ja tietysti sitten se, että jos alkaa olla niin, että lapsi on jo itsetuhoisin, niin se on tietysti meille semmoinen hälytyskello” V15, H10

Lapsen tai nuoren oman toiminnan osalta myös nuoren omaehtoinen käyttäytyminen ja rajattomuus luovat tarpeen selvittää sitä, onko lapsi suojelun tarpeessa. Tilanteessa, jossa vanhempi kokee keinottomuutta lapsen kanssa eikä saa rajattua lapsen olemista riittävällä tavalla, on lastensuojelun viranomaisten puuttuminen tilanteeseen todennäköistä lapsen suojaamiseksi. Parhaassa tapauksessa tällaiset tilanteet saadaan hoidettua yhteistyössä lapsen vanhemman kanssa.

”Tai jos siinä on semmoista rajattomuutta, että hän ei millään pysy siellä. Semmoisia tilanteitaahan on varmaan aika säännöllisesti, että vanhemmilla ei ole keinoja pitää sitä lasta siellä kotona, että lapsi toimii ihan niin kuin lystää, niin silloin usein vanhemmat on itsekin sitä mieltä että tämä tilanne pitää pysäyttää.” V33, H19

”Niin missä hän on, ja mitä hän on tekemässä, vaarantaako hän itse omaa kasvuaan siellä, öitä pois ollessaan.” V21, H11

”Onko ne kasvuolosuhteet sellaiset, että ne vanhemmatkaan ei tiedä, missä hän on tai pysty häntä rajaamaan” V, H12

6.3 Vanhempaan liittyvien tekijöiden vaikutus arvioitaessa asiakkaan siirtoa lastensuojeluun

Vanhempaan liitettävistä tekijöistä yhteistyökyvyn ja mielenterveyden ongelmien lisäksi huomionarvoiseksi nousi aineistoissa mahdollinen vanhemman päihdeongelma. Lähes jokaisessa haastattelusta vanhemman päihdeongelma nousi esiin ensimmäisten joukossa ainakin jonkun vastaajista toteamana, kun haastateltavilta kysyttiin, minkälaiset tekijät puoltaisivat asiakkuuden alkamista lastensuojelun palveluissa. On todettu, että ensisijaisia kärsijöitä vanhemman päihdeongelmasta ovat lapset, ja lasten laiminlyönnin ja perheväkivallan yleisin syy ovatkin päihdeongelmat. Myös lasten huostaanottoja tarkasteltaessa yleisimpiä syitä ovat vanhempien päihteidenkäyttö ja siihen usein sidoksissa oleva väkivaltaisuus. (Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2011, 3.)

Haastatteluissa hyvin selkeänä kantana nousi esiin se, että vanhemman päihdeongelma on olennaisessa roolissa lastensuojelun asiakkuuden alkamiseen.

"Mistä isän sekavuus johtuu, niin se on sellainen merkittävä, että onko siellä jotain päihdeiden-käyttöä --- jos ei ole, niin sitten se olisi enemmän sinne sosiaalihuoltolain mukaisiin, mutta sitten, jos on, niin sitten myös sitä lastensuojelua vakavammin mietitään" V17, H10

"Jos sen isän sekavuuden taustalta paljastuisikin vaikka joku tosi vakava päihdeongelma mihin hän ei ole valmis ottaa apua tai myöntää sitä asiaa, se olisi myös yksi sellainen" V32, H19

"--- Itsestään selvää on, että jos samassa taloudessa asuu huumeita käyttävä ihminen lapsen kanssa, niin asiakkuus aloitetaan." V47, H43

Koska sellaisen lapsen tilanne, jonka vanhemmalla on päihdeongelma, tulee aina selvittää, on tärkeää, että lastensuojelun ja päihdepalveluiden yhteistyö olisi saumatonta. Tähän pyritään esimerkiksi sillä, että kaikilta päihdehuollon asiakkailta tulee aina kysyä, onko heillä lapsia. Lastensuojelun tulee puolestaan järjestää yhteistyötahoille, kuten päihdepalveluille, riittävästi perehdytystä lastensuojeluasioihin ja ilmoitusvelvollisuuteen (Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2011, 3, 19.) Olennaisena lastensuojelun tarpeen arvioinnissa tulee myös ottaa huomioon se, miten lapsen mahdollinen toinen vanhempi kykenee turvaamaan lapsen tilanteessa, jossa toinen vanhemmista kärsii vakavista mielenterveys- ja/tai päihdeongelmista. Päihdepalveluissa asiakkaan kanssa tulee keskustella yhteydenotosta mahdolliseen toiseen vanhempaan, jotta toisen vanhemman suuri vastuunotto tilanteessa voitaisiin varmistaa (Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2011, 19). Sujuvan yhteistyön myötä vanhemman päihdeongelmasta kärsivän lapsen tilanne saadaan myös sosiaalihuollon tietoon, ja palvelutarpeen arviointi saadaan tarvittaessa käynnistettyä.

Mielenterveyden ongelmien ja päihdeongelman lisäksi kolmantena keskeisenä teemana lastensuojelun asiakkuuden alkamiselle nousivat lapsen tekemä tai lapseen kohdistuva väkivalta sekä lapsen kaltoinkohtelu.

"--- lapsen kokema väkivalta tai hänen toteuttama väkivalta. Aika tämmöistä ympäröi ympäristöä tämä nyt on, vaikka tähän usein vedotaan. Tämä on tosi vaikea asia." V51, H46

"--- Jos meillä on huoli siitä, että perheessä on lapsen kaltoinkohtelua tai lapseen kohdistuvaa väkivaltaa, kyllä meillä siirtyy silloin lastensuojelun asiakkuuteen" V47, H43

"--- Lapsen kaltoinkohtelu, kaikki ne väkivalta tai hyväksikäyttö tai sitten perheväkivalta, missä lapsi on todistajana tai mukana, niin tämmöiset asiat ovat tietysti semmoisia, että suoraan menevät lastensuojeluun." V48, H44

Tärkeimpänä lastensuojelun tarpeen arvioinnissa nähtiin tiivistettynä sen tarkastelu, saako lapsi riittävän hoivan ja huolenpidon hänestä vastuussa olevilta aikuisilta, vai jääkö hän esimerkiksi

vanhemman päihdeongelman, mielenterveysongelman tai muiden tekijöiden vuoksi vaille perustarpeidensa huolehtimista.

”Tai jos niitten vanhempien se mielenterveysongelma olisi semmoisella tasolla, että ne ei pysty huolehtimaan, on vaaratilanteita tai ei ole ihan sitä huolenpitoa ja perustarpeet hoitamatta tai muuta” V34, H19

”--- Sitten taas jos pieniä lapsia ajatellaan, niin selkeät puutteet perushoidossa ja vanhempien tavallaan, no ehkä heikko kyky vastata lapsen tarpeisiin.” V47, H43

7 Haasteet arvioinnin tekemisessä sekä asiakkuuden siirrossa palveluihin

Haastatellut palvelutarpeen arviointia tekevät työntekijät kokivat haastavana, jopa mahdottomana, sanoittaa suoraan auki sitä, millä perustein lapsi siirtyy palvelutarpeen arvioinnista lastensuojeluun, ja millä perustein perheen katsotaan puolestaan olevan autettavissa sosiaalihoitolain mukaisilla palveluilla. Myös tutkimus- ja seurantatietoa valinnoista lapsiperhesosiaalityön ja lastensuojelun välillä on saatavilla suhteellisen vähän (Jaakola ym. 2024b, 84.)

Haastatellut arviointia tekevät työntekijät olivat yksimielisiä siitä, että perheelle tulee tarjota ja järjestää palvelua, mikäli perhe sen kokee tarpeelliseksi, mutta rajanveto siinä, järjestetäänkö palvelut lastensuojelun vai lapsiperheiden palveluiden puolelta, koettiin usein haastavana. Tässä osiossa pyrin kuitenkin avaamaan sitä, minkälaisena institutionaalinen raja lapsiperheiden palveluiden ja lastensuojelun välillä näyttäytyy työntekijöiden silmin katsottuna.

Kaikki haastatellut työntekijät olivat yhtä mieltä siitä, että heille annetun vinjetin kaltaisessa tilanteessa palvelutarpeen arvio tulisi käynnistää. Haastateltavien yhtenäinen näkökulma oli se, ettei vinjetin tilanteessa olisi mahdollista suoraan sanoa sitä, siirtyykö perhe lapsiperheiden palveluiden vai lastensuojelun asiakkuuteen, vaan tilanteen selvittäminen vaatisi palvelutarpeen arviointia.

”Tällä tiedolla ei pystytä sanomaan, tai mä en ainakaan pystyisi sanomaan, että siirtyisikö lastensuojeluun taikka tarviiko lastensuojelullista apua ja tukea. Mä ajattelin, että siihen palvelutarpeen arviointiin sisältyy sitten se, että arvioidaan, onko se lastensuojelun tarve.” V3, H4

”Mä oon samaa mieltä. Tehdään palvelutarpeen arviointi, jonka sisällä mietitään, tarviiko tehdä lastensuojelutarpeen arviointi, niin sen mukaisesti sitten mennään eteenpäin”. V1, H4

Lastensuojelun työskentelyssä olennaisena osana on sen arviointi, ovatko lapsen ja perheen ongelmat sen tyyppisiä, että niillä voidaan tai todennäköisesti voidaan katsoa olevan vaikutusta lapsen hyvinvointiin ja kehitykseen. Lisäksi arvioidaan sitä, ovatko ongelmat sellaisia, että niihin on mahdollista vaikuttaa lastensuojelun keinoin lapsen etu huomioon ottaen. Nämä arviot perustuvat aina tapauskohtaisuuteen, ja näiden arvioiden perusteella lapsia erotellaan institution asiakkuuteen ja sen ulkopuolelle. Näiden arvioiden voidaan myös katsoa asettavan lapsia toimenpiteissä ja asiakkuuksissa toisistaan poikkeaviin asemiin. (Pösö 2010, 324.) Vaikka asiakkuudet voivat myös toisinaan olla hyvinkin samankaltaisia, tulee jokaisen asiakkaan kohdalla arvio tehdä kuitenkin erikseen, ympäristötekijät ja muut taustalla vaikuttavat tekijät huomioon ottaen.

”Se, että siirtyykö se asiakkuus sinne lastensuojeluun vai jääkö se sosiaalihuollon palveluihin, niin se on aika hiuksenhienoa välillä ja aika haastavaa.” V15, H10

”On meillä varmaan kuitenkin muodostunut jonkinlaiset kriteerit sille, mitkä me laitetaan jompaankumpaan, vaikkei me niitä osata sanoittaa” V?, H12

Pösö (2010, 325) on todennut Partoniin, Thorpeen ja Wattamiin (1997) viitaten, että tätä arvioinnin ja valikoinnin teemaa on kuvattu suodatin-vertauskuvaa käyttäen. Lasten tilanteesta tehdään lastensuojelun eri yhteyksissä erilaisia arvioita, ja näiden tehtyjen arviointien pohjalta lapsi suodattuu eteenpäin prosessista tai vaihtoehtoisesti sen ulkopuolelle. Osa ilmoituksista vaatii tarkempaa selvitystä, ja näiden selvitysten pohjalta osan lapsista lastensuojeluasiakkuus jatkuu.

Etenkin kansainvälisissä vertailuissa vertailukelpoisten mittareiden löytäminen on vaikeaa, kun pyritään selvittämään sitä, ketkä ja miten päätyvät lastensuojelun piiriin. Joidenkin maiden käytännöissä lastensuojelu pitää sisällään lasten pahoinpitelyn ja lasten hoidon laiminlyönnin, kun taas joissain maissa, kuten esimerkiksi Pohjoismaissa, lastensuojelun tehtävät ja institutionaalinen tehtäväalue rajautuvat huomattavasti laajemmalle alueelle. (esim. Gilbert 1997.) Näkemys siitä, minkälaiset tekijät lapsen kehitykselle ja hyvinvoinnille ovat uhkana, on likimain maailmanlaajuisesti jaettu, sillä lukuun ottamatta Yhdysvaltoja kaikki valtiot ovat ratifioineet lapsen oikeuksien sopimuksen. Maiden välillä on kuitenkin eroja esimerkiksi siinä, minkälaisten

lapsiin kohdistuvien tekojen katsotaan olevan väkivaltaa tai laiminlyöntiä, tai millaisia tekoja tulee tapahtua, jotta tilanteeseen puututaan julkista valtaa käyttäen. (Jaakola ym. 2024a, 146.) Lapsen asiakkuutta sosiaalihuoltolain mukaisten palveluiden ja lastensuojelun välillä määrittää arviointia tekevien työntekijöiden käsityksen mukaan se, onko lapsella ensisijaisesti tarve palvelulle vai suojelulle. Vauriissa länsimaissa lastensuojelujärjestelmien eroja onkin täsmennetty niin, että painotus kohdistuu joko lasten suojelemiseen (pääsääntöisesti perheen sisältä nousevilta) hyvinvointiuhilta tai vaihtoehtoisesti lasten ja perheiden hyvinvoinnin tukemiseen. Tästä puhuttaessa käytetään nimityksiä suojelu- tai palveluorientoitunut lastensuojelu. (Jaakola ym. 2024a, 146.)

”Niin ja kyllähän sitä on paljon mietittykin, --- miten eroaa sosiaalihuoltolain mukainen erityisen tuen tarpeessa oleva lapsi versus avohuollon asiakas, se on vähän semmoinen, että täällä on heiteltu sitä --- onko lapsi palvelun vai suojelun tarpeessa, mutta ei sekään ole.. en ole ihan purematta sitäkään niellyt vielä.” V12, H8

”Painavimpana näen itse sen, että lapsella on suojelun tarve. Nähdään tilanne, että lapsi todellakin on suojelun tarpeessa.” V2, H45

Myös lapsen edun toteutumisen arviointi jokaisen lapsen tilanteessa nousi haastatteluissa keskeisenä esiin. Haastateltujen työntekijöiden mukaan lapsen edun toteutuminen nousee ensisijaiseksi arvioitaessa sitä, kuuluuko lapsen asiakkuus sosiaalihuoltolain vai lastensuojelulain mukaisiin palveluihin.

”--- kun lapsen etu on se käsite, mitä tässä pyöritellään, loppujen lopuksi laki eikä mikään ota kantaa siihen, mikä lapsen etu milloinkin on, sehän on tosi ympäröivä käsite. Tokihan me tiedetään, että lapsella pitäisi olla oikeus terveelliseen ja turvalliseen kasvuympäristöön ja sehän se varmaan on, mitä tässä ruoditaan, onko siellä enempi riskitekijöitä vai suojaavia tekijöitä.” V2, H18

”Lapsen etu on meidän pää(arvo).” V48, H44

Palvelutarpeen arviointia tekevät työntekijät kuvasivat niin instituutioiden sisäisiä kuin myös asiakkaan tilanteesta nousevia syitä, jotka voivat haastaa luotettavan arvioinnin tekemistä. Resurssipula nousi monesta haastattelusta esiin, ja työntekijät kokivat sosiaalialan resurssipulan haasteena luotettavan palvelutarpeen arvioinnin tekemiselle. Resurssipulasta keskeisinä nousivat esiin työntekijöiden vähyys, ja sitä myötä pitkälle venyvät kalenterit sekä myös terveydenhuollon palveluiden tukkiutuminen ja sen näkyminen sosiaalipalveluissa. Työntekijöiden

kokemus oli, että heillä ei ole riittävästi aikaa ja mahdollisuutta kohdata jokaista asiakkaalla toivotulla tavalla. Myös lapsen edun nähtiin olevan vaarassa, kun arviointia tehtiin liian pienellä resurssilla. Arviointia tekevien työntekijöiden kokemus oli, ettei heidän arviointityöskentelyyn antama panoksensa ole toivotulla tai odotetulla tasolla.

”--- varmaan meidän kokemus on täällä se, että meillä on liian vähän täällä työntekijöitä tekemässä tätä arviointia. Itsekin olin viime keväänä ja alkukesästä aika pitkällä sairauslomalla työuupumuksen takia, ja kyllä mä ajattelen, että ne omat arvioinnit, mitä silloin viime touku-kuussa on tehnyt jossain aivan järkyttävässä sumussa; en mä voi käsi sydämellä sanoa, että ne on nyt tulleet tehdyksi lapsen edun mukaisesti. Se, että on riittävästi työntekijöitä, joilla on riittävästi aikaa ja suunnilleen se työkyky asiallinen, niin se kyllä edistää sitä, että me arvioinnit tulee tehtyä turvallisesti” V5, H7

” --- Valitettavan pitkään ja laittoman pitkään menee välillä ennen kuin me päästään ensimmäisellekään tapaamiselle. Parhaamme näillä resursseilla yritetään, mutta fakta on se, että me ei siihen pystytä, mihin pitäisi pystyä.” V28, H17

”Se on tosiasia, jonot on pitkät kaikkialle. Ei ehkä pystytä tekemään niin syvää ja laadukasta palvelutarpeen arviointia, mitä itse haluttaisiin, että tavattaisiin riittävän monta kertaa ja selvitetäisiin, ne on reunaehdot täällä” V26, H17

Arviota tekevää ammattilaista määritellään usein lainsäädäntöön pohjautuvien pätevyysvaatimusten perusteella. Vaikka arviointia tekevällä henkilöllä olisikin muodollisesti pätevyys tehtävänsä, voi myös pätevyydestä huolimatta olla mahdollista, että työntekijän arvioinnin osaa-minen on heikkoa (Jaakola ym. 2024b). Myös tällä voi olla vaikutusta arvioinnin luotettavuuteen arviointia.

Luotettavan arvioinnin tekemiseen vaikuttaa myös se, millä tavoin lapsi ja perhe kykenevät antamaan tietoa tilanteestaan arviointia tekeville työntekijöille. Mikäli lapsi tai perhe kokee haastavaksi kertoa tilanteestaan työntekijöille arvioinnin aikana, haastaa se puolestaan työntekijöiden tekemää arviointityötä ja sen ymmärtämistä, mistä tilanteessa on kyse. Työntekijöiden kokemus tiedon saamiseen sekä resurssiin liittyen puolestaan on, että mikäli heillä olisi enemmän aikaa ja mahdollisuuksia tavata lasta ja perhettä useampaan kertaan, voisivat he päästä perheen kanssa tutummaksi, saada luottamusta kasvatettua ja näin myös saada perheestä enemmän tietoa sekä arvioinnin tehtyä laadukkaammin.

”Mikä saattaa haastaa lapsen etua, arviointia, niin on just se miten hyvin me pystytään sen arvioinnin aikana tutustumaan lapseen, miten saadaan se kontakti ja sellainen luottamus. Se on musta tosi haastavaa ja semmoinen vähän liian isokin tuntuu joidenkin lasten, no

semmoisten kohdalla ketkä puhuu niin se on helpompaa, mutta sitten semmoisien jotka ei puhu, ei luota” V37, H20

”Tai sitten vaikka sillä lailla, että perhe ei siinä alussa ole pystynyt kertomaan ihan totta siitä heidän tilanteestaan, --- sitten se voikin olla, että se tuleekin vasta siellä loppuvaiheessa sitten se todellisuus enemmän esille ja sitten on mietittävä uudestaan” V17, H10

”Haasteena toimii erityisesti meidän rajallinen resurssi, me ehditään tapaamaan lapsia kerran käytännössä arvioinnin aikana. Jos on vähän arempi lapsi, kertooko hän sitten meille, mistä todellisuudessa on kyse vai ei, mä veikkaisin, että aika harva”. V28, H17

Toisinaan työntekijät kuvasivat heille syntyvän myös tunne siitä, että vanhemmat ovat kieltäneet lasta kertomasta asioista viranomaisille. Arviointia tekevien työntekijöiden kokemus oli, että sitä, onko lasta kielletty puhumasta asioista, on hyvin vaikea näyttää toteen. Työntekijät myös näkivät, että mikäli tunne syntyy siitä, että lasta on kielletty puhumasta, syntyy luonnollisesti myös huoli lapsen ja perheen tilanteesta. Tämä tunne myös haastaa arvioinnin tekemistä, mikäli lapsen tai perheen kertomasta ei nouse mitään sellaista, mistä arvioinnissa saisi tartuttua kiinni.

”Kyllä joskus näkee, että lapsi on ihan selvästi, sille on sanottu vaikka että näin ja näin saat puhua, niin sitähan on tosi vaikea näyttää toteen, että lapsi ei esimerkiksi ole rehellisesti saanut kertoa asioista” V47, H43

”Niin just, että syntykö meille vaikutelma siitä että lapsen vanhemmat on antanut lapselle luvan puhua, tai jääkö sellainen tunne että nyt on jotain salaisuuksia mistä ei saa puhua, ja se on selkeästi sitten semmoinen haaste, että itsellä jää vähän olo että tuliko kaikki aidosti esille”. V38, H20

Työntekijät nostivat arvioinnin tekemistä haastavaksi tekijäksi myös instituution sisällä tapahtuvan erimielisyyden siitä, mihin lapsen asiakkuus tulisi arvioinnin päätteeksi siirtää. Työntekijät kuvasivat, että heidän päädyttyään siirtämään asiakkuuden esimerkiksi lastensuojeluun, saattavat he joutua käymään tiukkaakin vääntöä lastensuojelun esihenkilön kanssa siitä, kuuluuko asiakkuus heille. Työntekijät kokivat, että heidän arviointityönsä tulee tässä kohtaa kyseenalaistetuksi. Tunnistan tämän myös itse hyvin selkeästi ajalta, kun tein sijaisuutta palvelutarpeen arviointityksikössä. Ilmiö on toisaalta havaittavissa myös lastensuojelussa työskennellessäni, ja itse näen tähän suurena syynä aiemmin mainitun resurssipulan.

Koska asiakkuusmäärät ovat suuria niin lastensuojelussa kuin lapsiperheiden palveluissa, on myös esihenkilöiden tehtävänä toimia tietynlaisena ”portinvartijana” siinä, minkälaisia ja minkä tyyppisiä asiakkuuksia otetaan vastaan. Tosiasia on kuitenkin se, että asiakkaalla on oikeus tukeen ja palveluun siinä tilanteessa, kun sen tarve hänellä on arvioitu olevan. Itse myös palvelutarpeen arviointia tehneenä työntekijänä ymmärrän erittäin hyvin myös näkemyksen siitä, että oma tehty arviointityöskentely tuntuu turhalta siinä vaiheessa, kun tehtyä päätöstä asiakkuuteen siirrosta kyseenalaistetaan lastensuojelun tai lapsiperheiden palveluiden esihenkilön toimesta. Myös sosiaalityöntekijän harkintavalta tulee tässä tietyllä tapaa estettyä, sillä huolimatta sosiaalityöntekijän tekemästä päätöksestä ja arviosta asiakkaan edusta saattaa asiakkuus siirtyä täysin päinvastaisiin palveluihin.

Sosiaalityön instituutioissa käydään jatkuvia neuvotteluja sen suhteen, mihin asiakkaat sijoituvat tai mihin heidän kuului sijoittua. Samaan aikaan neuvottelua käydään siitä, minkä katsotaan olevan keskeinen ongelma kunkin avuntarvitsijan kohdalla. Asiakkaiden osallisuus näissä neuvotteluissa on se, että he joko hakevat apua itsenäisesti jostain instituutiosta tai vaihtoehtoisesti tulevat määritellyiksi avuntarvitsijaksi johonkin instituutioon. Ihanteellinen tilanne olisi silloin, kun asiakkaan oma tulkinta ja tehty arviointi olisivat linjassa keskenään. Puolestaan silloin, kun instituutiot käyvät keskinäistä kiistelyä vastuukysymyksistä, on tilanne asiakkaan näkökulmasta kaikista vaikein.

Huomioitavaa on myös se, että asiakkaalla itsellään ei usein ole tarjolla vaihtoehtoja instituutioiden suhteen, joista hänellä olisi vara valita itselleen mieluisin palvelu ja asiakkuus. Tällöin tilanteissa, joissa asiakkaalla ei juuri ole esimerkiksi lain tai oman tilanteensa puitteissa vaihtoehtoja valita, missä hän toivoisi olevansa asiakkuudessa, tulee asiakkaasta herkästi niin kutsuttu väliinputoaja-asiakas, jota mikään instituutio ei tunnu haluavan ottaa asiakkuuteensa. Usein tyypillistä tällöin väliinputoaja-asiakkuuksissa on asiakkaan ongelmien moninaisuus. (Juhila 2006, 167–168.)

”--- kun me arvioidaan sitä palvelutarpeen arvioinnin aikana sitä, että onko lapsella sosiaalihuollon tai lastensuojeluasiakkuuden tarve, ja sitten me tullaan siinä arvioinnissa tiettyyn lopputulokseen ---, tavallaan se lopputulos on jo keskusteltu jo vanhempienkin kanssa ja vaikka nuoren kanssa. --- lähinnä meillä on lastensuojelun kanssa se ongelma, että sitten saattaakin tulla niin, että sieltä esimies toteaa, että ei ole lastensuojelun tarvetta. Se on aika haastavaa, että sitten, jos esimies lähtee siinä kohtaa sitä sillä tavalla kyseenalaistamaan sitä tehtyä työtä.” V15, H10

"Niin, tai että meillä on ihan, meillä on selkeä millä mennään lastensuojeluun, mutta lastensuojelussa ei olekaan sama näkemys. Siellä ei jaeta sitä näkemystä, jos meillä on huoli vaikka ihan selkeästi vanhemman hoitamattomasta päihdeongelmasta, jossa lapsi asuu koko aika, niin sitten se ei välttämättä olekaan ongelma lastensuojelussa. Kun on näin isoja eroja, se kyllä haastaa." V19, H11

Arviointia tekevät työntekijät kokivat myös, että haasteen arviointiin ja mahdolliseen palveluihin siirtoon tuo se, ettei arvioinnin ulkopuolisilla instituutioilla ole aina riittävää tietoa siitä, mitä lapsille ja perheille suunnatut sosiaalipalvelut pitävät sisällään. Työntekijöiden kokemus oli, että esimerkiksi kouluista saatetaan toivoa sosiaalipalveluista vahvempaa tukea ja tuoda hyvinkin selkeästi tätä näkemystä ilmi palvelutarpeen arviointia tekeville työntekijöille. Myös näissä tilanteissa arviointia tehneet työntekijät kertoivat kokevansa, että heille ikään kuin pyritään syöttämään ulkoa päin ohjeet siitä, millä tavoin heidän tulisi arviointi saattaa loppuun. Rajanveto tuntui olevan epäselvää myös sosiaalihuollon instituution sisällä siitä, mihin erityyppiset asiakkuudet tulisi sijoittaa.

"Se on aika yleistä kanssa, että on vaikka koululla ihan eri näkemys tai perheneuvolalla ihan eri näkemys. Aina ei tiedetä mitä mahdollisuuksia on esimerkiksi lastensuojelussa tehdä. --- Ja sitten täytyy vähän perata sitä, että mitkä ne meidän palvelut oikeasti on ja mihin me voidaan vastata. --- Semmoista, että se varmaan on ihan yleistä tietämättömyyttä. --- Mutta siinä joutuu käymään keskustelua, ja sitten joskus se toinen ammattilainen hyväksyy sen ja joskus ei. Joskus hän jää tyytymättömäksi, ja siihen ajatukseen että apua ei saanut lastensuojelusta ja meistä ei ole mihinkään" V32, H19

"Mulla on ehkä semmoinen ajatus sosiaalihuolto- ja lastensuojelulain mukaisista palveluista ja asiakkuuksista, että täällä organisaatiossa on vähän eriävät näkemykset siitä, mikä kuuluu vaikka perhesosiaalityön yksikköön ja mikä lastensuojeluun. Perhesosiaalityöstä sanotaan, että tämä on liian haastava heille ja se kuuluu lastensuojeluun, mutta lastensuojelusta sanotaan, että tämä ei kuulu heille, ensisijaisesti perhesosiaalityön yksikkö. Sitten on vähän arvioijanakin vaikeassa välikädessä ---" V26, H17

"—moni organisaation ulkopuolinen asiantuntija vaatii sitä lastensuojeluasiakkuutta, kun taas meillä mä ajattelen, että se perustuu varmaan siihen tietoon ja ymmärrykseen prosessista. Ei ole tiedossa, että sosiaalihuoltolain mukaisena pystyy saamaan myös kattavan määrän niitä palveluita. Sitten ollaan pettyneitä siihen, että miksei tämä lapsi ole lastensuojelussa" V?, H12

Työntekijät kuvasivat asiakkuuden siirrossa haastavana myös sen, ettei tarvittavia palveluita ole aina saatavilla. Osassa kunnista sosiaalihuoltolain mukaisten palveluiden ja lastensuojelun välillä oli selkeä ero siinä, millä tavoin palveluita oli saatavilla. Näkemys oli, että osassa kunnista sosiaalihuoltolain mukaiset palvelut olivat merkittävästi aliresursoituja, ja näin ollen palvelun saaminen lapsiperheiden palveluiden asiakkuuden alta saattoi muodostua hyvinkin

haasteelliseksi. Palvelutarpeen arviointia tekevät työntekijät kertoivat joutuvansa toisinaan siirtämään asiakkuuden eri palveluihin, kuin mihin olivat sen arvioinnin lopputuloksena arvioineet kuuluvaksi, sillä aika jossa perhe saa palveluita ja apua, kävisi muutoin kohtuuttoman pitkäksi. Näin saattoi käydä esimerkiksi tilanteessa, jossa perheen oli arvioitu hyötyvän sosiaalihuoltolain mukaisista palveluista, mutta tilanteessa, jossa palveluihin oli pitkä jono, oli asiakkuus päädytty siirtämään lastensuojeluun tuen saamisen nopeuttamiseksi.

”Täällä on siis shl-palvelut hyvin merkittävästi aliresursoituja suhteessa lastensuojelun palveluihin.” V5, H7

”... se menee sillä perusteella lastensuojeluun, että ne saa sitä palvelua sieltä joskus realistisessa ajassa” V8, H7

”... vaikka on joku tällöinen pieni vauva, ja sitten siinä nähdään, tässä on vaikka se perheyön tarve, mutta ei ehkä ihan täytyisi lastensuojelun kriteerit, niin voisi silti, että se menisi lastensuojeluun sillä perusteella, että sitä palvelua sieltä sosiaalihuoltolain mukaisista palveluista ei tulisi saamaan pitkään aikaan, useaan kuukauteen” V8, H7

Jos asiaa pohtii asiakkaan näkökulmasta, voi tämä prosessi olla erittäin haastava ja kuormittava. Kun on kyse ihmisten elämästä ja usein suurista asioista, vaatii myös asiakkaalta paljon saada luotua sellainen luottamuksellinen suhde työntekijään, jolle hän kokee voivansa puhua asioistaan. Kun asiakkuutta pompotellaan palveluista toiseen, tarkoittaa se sitä, että myös työntekijät vaihtuvat jatkuvasti. Lisäksi se, että eri tahot sysäävät vastuuta toisilleen, voi lisätä riskiä sille, että asiakas tippuu palveluiden väliin. Myös asiakkaan oma osallisuus prosessissa voi jäädä paikoin jopa olemattomaksi tilanteessa, jossa instituutiot ja työntekijät käyvät keskinäistä neuvotteluaan siitä, mihin asiakkuus tulisi sijoittaa. Asiakasnäkökulmasta olisi erityisen tärkeää, että asiakas voisi kokea tulleen kuulluksi, ja että hänen omat tarpeensa ja toiveensa otettaisiin huomioon arviota tehtäessä.

8 Johtopäätökset ja pohdinta

Vastausta tässä tutkimuksessa esittämiini tutkimuskysymyksiin etsittiin hyödyntäen valmista haastatteluaineistoa, jossa oli haastateltu yhteensä 55:ä palvelutarpeen arviointia tekevää työntekijää. Tulokset, jotka esittelin aiemmassa luvussa, saatiin analysoimalla aineistoa sisällönanalyysin menetelmin. Tutkimusta varten haastateltiin arviointia tekeviä työntekijöitä

valtakunnallisesti ympäri Suomen, ja otos oli pro gradu -tutkimuksen tasoiseen tutkimukseen suhteellisen laaja. Tutkimukseni tulosten osalta haastatteluaineistossani oli paljon samoja vastauksia työntekijöiden välillä. Jossain tutkimukseni vaiheessa mietin jopa sitä, jääkö tutkimukseni tulososio liian vajaaksi aineiston vastausten ollessa hyvin samankaltaisia haastateltujen työntekijöiden välillä, mutta lopulta aineistoa analysoidessani havaitsin sen olevan riittävä tähän tutkimukseeni.

Mielenkiintoista on se, että vaikka suuri osa haastateltavista tuotti myös hyvin selkeitä ja konkreettisia perusteita sille, millaisin perustein asiakkuus siirtyy lapsiperheiden palveluiden ja lastensuojelun välillä, kokivat työntekijät itse kuitenkin rajan vetämisen perus- ja erityistason palveluiden välille erityisen haasteellisenä. Kirjoittamisen ja aineiston läpikäymisen aikana pyrin myös pohtimaan sitä, mistä samankaltaiset vastaukset voivat johtua. Yksi mielestäni looginen selitys tälle voisi olla se, että palvelutarpeen arviointia tehdään tutkimukseni tuloksien ja valtakunnallisesti tehtyjen haastattelujen perusteella lähtökohtaisesti samankaltaisin ja vakiintunein menetelmin ympäri Suomen. Syvemmin tätä pohtiessani mielessäni kävi myös ajatus siitä, näkyvätkö vastausten samankaltaisuudessa institutionaaliset rakenteet, jotka myös työskentelyyn tiiviisti vaikuttavat. Nämä rakenteet voisivat tarkoittaa esimerkiksi palvelutarpeen arviointiin liitettäviä resurssikysymyksiä tai epäselvyyksiä perus- ja erityispalveluiden välillä olevan institutionaalisen rajan paikasta. Nämä teemat ovat valtakunnallisesti yhteisesti tunnettuja, mutta paikasta ja paikkakunnasta riippumatta yhä vailla ratkaisua.

Myös oma alkuoletukseni institutionaalisen rajan määrittelemiseen ja tutkimuksen tuloksiin liittyen oli se, että työntekijät todennäköisesti näkevät rajan hyvin epätarkkana. Tähän alkuoletukseeni sain myös vahvistuksen tutkimuksen vastauksista, joista kävi ilmi, että myös haastatellut alkuarviointia tekevät työntekijät kokivat rajanvedon ja asiakkuuksien siirtämisen olevan haasteellista. Ajattelen tämän viittaavan siihen, että aiheen tutkiminen on ollut tarpeellista ja ajankohtaista, ja myös sen jatkotutkimus ja rajan jonkinasteinen rajaaminen organisaatioittain samansuuntaisin ohjeistuksin voisi olla tarpeellista.

Tässä tutkielmassani haastateltiin palvelutarpeen arviointia tekeviä työntekijöitä valtakunnallisesti. Koska en kerännyt haastatteluaineistoani itse, ei minulla ole tietoa siitä, minkä kuntien työntekijöitä haastatteluihin on osallistunut. Jatkotutkimusta ajatellen mielenkiintoista voisi olla saada tietoa siitä, onko eri kuntien tai kaupunkien välillä eroja siinä, millä perustein

asiakkuuksia siirretään perus- tai erityispalveluihin. Tämä vaatisi sen, että haastatteluita tehtäisiin eri kuntien alueilla ja vastauksia vertailtaisiin tutkimuksessa keskenään.

Yhteiskunnallisesta näkökulmasta tärkeää olisi mielestäni saada tietoa erityisesti siitä, onko palveluiden saatavuudessa eroa pienten ja suurten paikkakuntien välillä, ja onko tällä vaikutusta siihen, millä perusteella asiakkuuksia siirretään lastensuojelun ja lapsiperheiden palveluiden välillä. Kuten analyysiosiossani kuvasin, osa vastaajista kertoi siirtävänsä asiakkuuksia lapsiperheiden palveluiden ja lastensuojelun välillä sen perusteella, mistä he arvelevat asiakkaan saavan tarvitsemaansa palvelua nopeiten. Vuoden 2023 alusta voimaantulleen soteuudistuksen yhtenä tavoitteena oli se, että ihmisten oikeus tasavertaiseen palveluiden saamiseen toteutuisi. Sen vuoksi olisi mielenkiintoista saada tietää, onko esimerkiksi Lapin pienessä kunnassa tehtävän palvelutarpeen arvioinnin ja Uudellamaalla tehtävässä suuremman kunnan palvelutarpeen arvioinnissa ja näiden perusteella tehtävässä asiakkuuteen siirtämisessä ja asiakkaan palvelun saamisessa eroja. Pohdin myös kirjoitusprosessini aikana sitä, olisivatko tulokset olleet erilaisia, mikäli olisin kerännyt haastatteluaineiston itse ja näin ollen päässyt vaikuttamaan haastattelun runkoon. Ylipäättään tutkimuksen toistaminen uudelleen kerätyllä aineistolla ja tutkimustulosten vertaileminen keskenään voisi olla mielenkiintoista ja antaa mahdollisesti uutta näkökulmaa aiheeseen.

Monista haastatteluvastauksista kävi hyvin selkeästi ilmi se, että resurssien puute tuo myös oman erityisen haasteensa palvelutarpeen arvioinnin tekemiseen. Kuten haastatteluaineistosta kävi hyvin ilmi, sosiaalityöntekijöillä ja muilla arviointia tekevillä työntekijöillä tulisi olla riittävät mahdollisuudet ja resurssit tehdä arviointityöskentelyä laadukkaasti ja tilanteeseen riittävästi perehtyen. Näen, että tämä mahdollistaisi asiakkaille oikean ja tarpeenmukaisen palvelun, mutta myös taloudellisesta näkökulmasta tarkasteltuna vähentäisi ”turhien” ja epätarkoituksenmukaisten palveluiden tarjoamisen ennen oikeanlaisten palveluiden tarpeen havaitsemista. Myös yhteyden muodostumisen kannalta työntekijän ja asiakkaan välille olisi ensiarvoisen tärkeää se, että luottamuksen rakentumiselle olisi resurssien ja käytettävissä olevan ajan puolesta riittävät mahdollisuudet. Tämä tukisi sitä, että asiakkaan olisi helpompi antaa työntekijälle totuudenmukaista tietoa tilanteestaan ja näin helpottaa arviointityöskentelyä ja todellisen palvelutarpeen arvioimista.

Tutkimukseni osoittaa, että palvelutarpeen arviointi ja siihen liittyvät haasteet vaikuttavat siis olevan valtakunnallisesti tunnettuja ja arviointia tekevien työntekijöiden kesken jaettuina. Tutkimuksestani saamieni tulosten myötä koen saaneeni myös vahvistuksen alkuoletukselleni siitä,

että palvelutarpeen arviointia tekevät työntekijät kokevat siirron lapsiperheiden palveluiden ja lastensuojelun välillä aika ajoin haasteellisenä. Näen, että tutkimukseni on osoittanut sen, että palvelutarpeen arviointiin liittyy myös kehitystarpeita. Selkeämmät ohjeistukset, resurssien parantaminen ja alueelliset erot huomioonottava kehitystyö voisivat olla lähtökohtia palvelutarpeen arvioinnin laadun ja yhdenvertaisuuden kehittämiseen, ja ne toisivat helpotusta ja selkeyttä niin työntekijän kuin asiakkaan näkökulmasta.

Lähteet

- Araneva, Mirjam (2016) Lapsen suojele. Toteuttaminen ja päätöksenteko. Käsikirja lapsen asioista päättävälle. Helsinki: Talentum Pro
- Arnkil, Tom & Eriksson, Esa (1996) Kenelle jää kontrollin Musta Pekka -kortti? Sosiaalitoimisto verkostoissaan. Stakes tutkimuksia 63. Jyväskylä: Gummerus.
- Bardy, Marjatta & Heino, Tarja (2013) Katsaus lastensuojelun toimintaympäristöihin: paniikista toivoon ja näköalat auki. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Tampere: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. Suomen yliopistopaino Oy. Tampere: Juvenes Print – Suomen yliopistopaino Oy, 13–42.
- Buckley, Helen (2003) Child Protection Work. Beyond the Rhetoric. London & Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha (2008) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.
- Gilbert, Neil (1997) Combatting Child Abuse. International Perspectives and Trends. New York and Oxford: Oxford University Press.
- HE 164/2014 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle sosiaalihuoltolaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi. Haettu osoitteesta https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/he_164+2014.pdf Viitattu 30.9.2024.
- Halme, Nina & Perälä, Marja-Leena (2014) Lapsiperheiden huolet ja avunsaanti. Teoksessa Johanna Lammi-Taskula & Sakari Karvonen (toim.) Lapsiperheiden hyvinvointi. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos.
- Healy, Karen (2014) Social Work Theories in Context. Creating Frameworks for Practice. United Kingdom: Palgrave Macmillan.
- Heino, Tarja (1997) Asiakkuuden hämäryys lastensuojelussa. Sosiaalityöntekijän tuottama määrittäminen lastensuojelun asiakkaaksi. Akateeminen väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Heino, Tarja (2007) Keitä ovat uudet lastensuojelun asiakkaat? Tutkimus lapsista ja perheistä tilastolukujen takana. Stakesin työpapereita 30 / 2007. Helsinki: Stakes.
- Hennink, Monique M (2007) International focus group research. A Handbook for the Health and Social Sciences. United Kingdom: Cambridge University Press.
- Jaakola, Anne-Mari (2020) Lapsen tilanteen arviointi lastensuojelun sosiaalityössä. Akateeminen väitöskirja. Kuopio: Itä-Suomen yliopisto.
- Jaakola, Anne-Mari, Pösö, Tarja & Repo, Jenni (2024a) Institutionaalinen raja lapsiperhesosiaalityön ja lastensuojelun välillä. Arviointia tekevien ammattilaisten näkökulma. Teoksessa Johanna Kiili, Anne-Mari Jaakola, Merja Anis, Tuuli Lamponen & Elina Stenvall (toim.) Lapsiperheiden ja lastensuojelun sosiaalityö. Helsinki: Gaudeamus, 145–157.

- Jaakola, Anne-Mari & Lamponen, Tuuli & Aaltio, Elina & Aarnio, Noora & Haapala, Maija & Heino, Eveliina & Pösö, Tarja & Repo, Jenni & Veistilä, Minna (2024b) Lapsen tilanteen arviointi lastensuojelussa ja lapsiperhesosiaalityössä. Aikalaiskuvausta. Teoksessa Johanna Kiili & Anne-Mari Jaakola & Merja Anis & Tuuli Lamponen & Elina Stenvall (toim.) Lapsiperheiden ja lastensuojelun sosiaalityö. Helsinki: Gaudeamus, 84–86.
- Juhila, Kirsi (2006) Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.
- Kananoja, Aulikki (2017) Sosiaalityö ammattina. Teoksessa Aulikki Kananoja & Martti Lähteinen & Pirjo Marjamäki (toim.) Sosiaalityön käsikirja. Helsinki: Tietosanoma Oy, 25.
- Kaskiharju, Eija & Oesch-Börman, Christine & Sarvimäki, Anneli (2006) Samassa veneessä – apua arkeen vertaisilta. Opa fokusryhmän ohjaajille. Helsinki: Ikäinstituutti.
- Kiili, Johanna & Jaakola, Anne-Mari & Anis, Merja & Lamponen, Tuuli & Stenvall, Elina (2020) Johdanto. Lapsiperheiden ja lastensuojelun sosiaalityö 2020-luvulla. Teoksessa Johanna Kiili & Anne-Mari Jaakola & Merja Anis & Tuuli Lamponen & Elina Stenvall (toim.) Lapsiperheiden ja lastensuojelun sosiaalityö. Helsinki: Gaudeamus, 6–18.
- Kröger, Teppo (2014) Yli-ikäinen sosiaalihuolto. Teoksessa Riitta Haverinen & Marjo Kuronen & Tarja Pösö (toim.) Sosiaalihuollon tila ja tulevaisuus. Tampere: Vastapaino, 37–39.
- Lastensuojelulaki 417/2007. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>
- Lipsky, Michael (1980) Street Level Bureaucracy. Dilemmas of the Individual in Public Services. New York: Russell Sage Foundation.
- Lähteinen, Martti & Hämeen-Anttila, Lotta (2017) Sosiaalihuollon lainsäädäntö. Teoksessa Aulikki Kananoja & Martti Lähteinen & Pirjo Marjamäki (toim.) Sosiaalityön käsikirja. Helsinki: Tietosanoma Oy, Teoksessa Aulikki Kananoja & Martti Lähteinen & Pirjo Marjamäki (toim.) Sosiaalityön käsikirja. Helsinki: Tietosanoma Oy, 62–63.
- Metteri, Anna (2012) Hyvinvointivaltion lupaukset, kohtuuttomat tapaukset ja sosiaalityö. Akateeminen väitöskirja. Tampere: Tampere University Press.
- Nummela, Tuija (2011) Asiakkaan asema ja oikeuksien toteutuminen aikuissosiaalityössä. Kuopio: Itä-Suomen yliopisto.
- Närhi, Kati & Kokkonen, Tuomi & Matthies, Aila-Leena (2014) Asiakkaiden osallisuus ja työntekijöiden harkintavalta palvelujärjestelmässä. Janus 22(3).
- Ojaniemi, Pekka & Rantajärvi, Kaisa-Maria (2010) Alkuarvioinnista suunnitelmalliseen lastensuojelun sosiaalityöhön. Teoksessa Merja Laitinen & Anneli Pohjola (toim.) Asiakkuus sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus, 219–231.
- Pekkarinen, Elina & Vehkalahti, Kaisa & Myllyniemi, Sami (2012) Lapset ja nuoret instituutioiden kehyksissä. Nuorten elinolot -vuosikirja. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.

- Prasad, B. D. (2008) Content Analysis: A method of Social Science Research. Teoksessa D.K Lal Das. & Vanila Bhaskaran (toim.) Research Methods for Social Work. New Delhi: Rawat Publications, 181–182.
- Päihdeongelmaisten vanhempien lasten tukipalvelujen varmistaminen. Työryhmän raportti (2011) Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2011:14. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/72918/URN%3ANBN%3Afi-fe201504226972.pdf?sequence=1> Viitattu 4.11.2024.
- Pösö, Tarja (2010) Havaintoja suomalaisen lastensuojelun institutionaalisesta rajasta. Janus 18 (4).
- Pösö, Tarja (n.d.) Lastensuojelu lapsen etuna: haastattelut 2021-2022. Yhteiskuntatieteellinen tietarkisto. Tampereen yliopisto. <https://services.fsd.tuni.fi/catalogue/FSD3786>
- Rajavaara, Marketta (2014) Ammattilaisten harkintavalta sosiaaliturvan edellytyksenä ja riskinä. Teoksessa Laura Kalliomaa-Puha & Toomas Kotkas & Marketta Rajavaara (toim.) Harkittua? Avauksia sosiaaliturvan hallintavallan tutkimukseen. Helsinki: Kansaneläkelaitos, 14–140.
- Ronkainen, Suvi & Lindblom-Ylänne, Sari & Paavilainen, Eija & Pehkonen, Leila (2011) Tutkimuksen voimasanat. Helsinki: WSOYpro.
- Ruusuvuori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (2010) Haastattelun analyysin vaiheet. Teoksessa Johanna Ruusuvuori & Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen (toim.) Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino, 19.
- Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna (2006) KvaliMOTV – Menetelmäopetuksen tietovaranto (verkkojulkaisu). Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietarkisto. https://www.fsd.tuni.fi/menetelmaopetus/kvali/L7_1.html Viitattu 12.10.2024.
- Satka, Mirja (2010) Varhainen puuttuminen ja sosiaalityö. Teoksessa Merja Laitinen & Anneli Pohjola (toim.) Asiakkuus sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus, 182–186.
- Sosiaalihuoltolain soveltamisopas (2024) Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2024:13. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/165650/STM_2024_13.pdf?sequence=1&isAllowed=y Viitattu 7.9.2024.
- Sosiaalihuoltolaki 1301/2014. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141301>
- Sosnet (2003) Sosnetin sosiaalityön määritelmä. Haettu osoitteesta <https://www.sosnet.fi/FI/Sosnet/Sosiaalityon-maaritelma> Viitattu 12.9.2024
- Toikko, Timo (2005) Sosiaalityön ideat. Johdatus sosiaalityön historiaan. Tampere: Vastapaino.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2018) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.
- Tuori, Kaarlo & Kotkas, Toomas (2008) Sosiaalioikeus. Helsinki: WSOY.
- Weckström, Jonna (2011) Yhteistä päätöksentekoa? Asiakkaiden kokemuksia osallisuudesta ja harkinnasta vammaispalvelujen järjestämisessä. Sosiaalityön lisensiaatintutkimus. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Östberg, Francesca (2010) Bedömningas och beslut. Från anmälan till insats I den sociala barnvården. Rappoter i social arbete 134. Stockholm: Stockholms universitet.